

99. Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.

Ringolds Balodis

Satura rādītājs

A. Ievads	319
1. Panta pirmā teikuma konstrukcija un terminoloģija.....	319
2. Panta otrā teikuma konstrukcija un terminoloģija	321
3. Panta abu klauzulu funkcionālās sasaistes vispārīgs raksturojums.....	322
4. Vēsturiskā attīstība.....	323
5. Reliģijas brīvības princips starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos.....	324
6. Reliģijas brīvības princips Eiropas Savienībā.....	327
7. Reliģijas brīvības un Baznīcas atdalītības no valsts principi citu valstu konstitūcijās	327
B. Satversmes 109. panta ģenēze.....	329
1. Reliģijas brīvības un baznīcas atdalītības no valsts principi pirmajā neatkarības laikā	329
2. Reliģijas brīvība projektā “Latvijas Republikas Pamatlikums pārejas periodam”	330
3. Reliģijas brīvības un baznīcas atdalītības no valsts principi 1991. gada 10. decembra konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”	331
C. Reliģijas brīvības princips (99. panta pirmais teikums)	332
D. Baznīcas atdalītība no valsts (99. panta otrais teikums).....	337

A. Ievads

1. Satversmes 99. pants sastāv no diviem teikumiem. Katrā no teikumiem iekļauti noregulējumi (klauzulas), kas funkcionālā sasaistē nosaka valsts attiecību ar reliģiju saturu. Pirmajā teikumā, kas ir panta virsteikums, konstitucionālais likumdevējs ietvēris reliģijas brīvības klauzulu, bet otrajā palīgteikumā iekļāvis baznīcas atdalītības no valsts klauzulu, kas iezīmē valsts izvēlēto valsts un baznīcas attiecību modeli un balstās uz atdalītības teoriju.

2. Reliģijas brīvības klauzula Latvijai tāpat ir saistoša saskaņā ar Satversmes 89. pantu, jo saskaņā ar noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem šis princips ir obligāti ievērojams. Pirmais Satversmes 99. panta teikums tekstuāli un saturiski līdzinās ECK 9. panta pirmajai daļai.

1. Panta pirmā teikuma konstrukcija un terminoloģija

3. Komentējamā panta pirmajā teikumā ir uzskaitītas trīs brīvības: 1) domas, 2) apziņas un 3) reliģiskās pārliecības brīvība, kas sniedz vienotu pamattiesību kā personām

ar noteiktu reliģisku pārliecību, tā arī personām ar savrupu filozofisku pasaules skatījumu vai personām ar ateistisku un agnostisku pārliecību. Tomēr ņemot vērā Satversmes 100. pantu, kas sniedz tiesības uz vārda brīvību, – konkrētā panta aizsardzība pamatā ir attiecināma uz reliģijas brīvību. Ateistiskās un agnostiskās pārliecības aizsardzība tiek ietilpināta negatīvās reliģijas brīvības (tiesībā neticēt) jēdzienā.¹ Atsevišķi izdalīt kādu pasaules skatījumu vai uzskatu (vācu *Weltanschauung*, *Weltansicht*, angļu *worldview*) būtu praktiski neiespējami, jo arī atteikšanās no vakcinēšanās var pielīdzināt domas brīvībai. Filozofiskie virzieni ir neskaitāmi. Turklāt filozofiskas biedrības (*Weltanschauungsvereine*) bieži kultivē uzskatus, kas pielīdzināmi reliģiskajiem uzskatiem. Politisku, pacifistisku un citu uzskatu (piemēram, komunistisku, nacionālsociālistisku utt.) paušanu (manifestāciju) sargā citi Satversmes panti. Ņemot vērā panta *ratio legis*, lai varētu ar vienu terminu vienlaikus apzīmēt 99. panta pirmā teikuma trīs brīvības, komentāros tiks lietots jēdziens “reliģijas brīvība”, kas jāsaprot kā cilvēktiesību kataloga pirmās paaudzes vienota cilvēktiesība, kas garantē ikviena tiesības praktizēt kultu, pielūgt/nepielūgt Dievu saskaņā ar savu sirdsapziņu un darboties, pamatojoties ar savu pārliecību (pozitīvās reliģijas brīvības tiesības). Izšķiršanās komentāros lietot jēdzienu “reliģijas brīvība” (*freedom of religion, religious liberty*) ir saistāma ar nepieciešamību terminoloģiski izvēlēties vienu no daudzajām izplatītajām definīcijām, kas pildītas ar atšķirīgu saturu un dažādi tulkojamas, tādējādi cenšoties aptvert visas citas definīcijas. Tendenci izvēlēties tieši jēdzienu “reliģijas brīvība”, vienlaikus ietilpinot šai jēdzienā arī domas un apziņas brīvību, var novērot arī atzītos pētījumos par konkrēto tēmu.² Tas vērojams arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu tekstos.

4. Reliģijas brīvības klauzulas aizsardzība attiecināma kā uz fiziskām personām (ikvienu ticīgo neatkarīgi no tā attiecībām ar valsti), tā arī uz juridiskām personām (cilvēku apvienībām, reliģiskām organizācijām, ja ir runa par reliģiju, vai biedrībām, ja ir runa par pasaules skatījumu).³ Attiecībā uz juridiskām personām jāņem vērā, ka klauzulas attiecināmība ir relatīva, bet attiecībā uz fiziskām personām – absolūta. Juridiskām personām svarīgs nosacījums ir to reģistrācijas esamība, veids, statūtos norādītais mērķis un dalībnieku griba.

¹ ECT spriedums *Kokkinakis v. Greece*. 14307/88, 25.05.1993.

² Skat., piem., Martínez-Torrón J., Navarro-Valls R. *The Protection of Religious Freedom in the System of the Council of Europe*. Ed. by Lindholm T., W.Cole Durham, Bahia G. Tahzib-Lie *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Oslo: Martinus Nijhoff, 2004, p. 210; Sullivan M.K., Gunther G. *Constitutional Law*. 15th ed. New York: Thomson West Foundation Press, 2004; Jackson C.V., Tushnet M. *Comparative Constitutional Law*. New York: Foundation Press, 1999; Jockhart W.B., Kamisar Y., Shiffrin S.H. *Constitutional law cases-comments-questions*. New York, 1992; *Religion and the Secular State*. Interim National Reports issued for the occasion of XVIIIth International Congress on Comparative Law The international Center for Law and Religion Studies Brigham Young University Provo, Utah, Washington, D.C. 2010, p. 475–492. u.c.

³ Latvijas Republikas Satversmes tiesa ir noteikusi, ka Satversmē noteikto pamattiesību subjekts var būt gan fiziska, gan juridiska persona. Tiesa atzinusi, ka reliģiskā organizācija Rīgas dievturu draudze “Austra” kā privāto tiesību juridiska persona var būt par Satversmes 99. pantā noteiktās reliģijas brīvības subjektu. (Satversmes tiesa. 2002-07-01. 11.11.2002. To pašu ir noteikusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT spriedums *Chàre Shalom Ve Tsedek v. France*. 27417/95, 27.09.2000.27.).

2. Panta otrā teikuma konstrukcija un terminoloģija

5. Pamattiesības konstituējošie starptautiskie un nacionālie normatīvie akti nesniedz reliģijas vai ticības skaidrojumu. Šajos dokumentos noteikta tiesība manifestēt savu pārliecību. Arī nacionālie tiesību akti to paredz ar to atšķirību, ka uzsvars var tikt likts uz atsevišķiem reliģiju virzieniem un veidiem (konfesijām, atzarojumiem u.c), jo tam ir saistība ar reliģisko organizāciju reģistrācijas procesu attiecīgajā valstī.⁴ Latvijas Reliģisko organizāciju likumā nav noteikts reliģijas skaidrojums, bet ir sniegta reliģiskās darbības legāldefinīcija: reliģiskā darbība ir nodošanās reliģijai vai ticībai, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību (1.panta 1.punkts).⁵ Reliģisku ticējumu, doktrīnu un paveidu saturs tik ļoti atšķiras, ka reliģijas definīciju ir daudz un tās atšķiras cita no citas. Ir atzīts viedoklis, ka jebkura definīcija ir problemātiska,⁶ nepilnīga un vienpusīga.⁷ Var mēģināt aprakstīt reliģiju,⁸ tomēr galējo vārdu reliģijas definēšanā būtu jāatstāj pašiem ticīgajiem, jo normatīvisms šai gadījumā radītu nelāgas sekas.⁹

6. Līdzīgi kā citās valodās¹⁰ arī latviešu valodā ar vārdu “baznīca” tiek apzīmēta kā pati kulta ēka, tā ticīgo institucionāla apvienība. Jēdzienam ir kristīga izcelsme, tomēr saziņā ar vārdu “baznīca” jēdzieniski apzīmē arī nekristīgu konfesiju institucionālos veidojumus – organizācijas, kopienas u.c. Lai gan Reliģisko organizāciju likums sniedz iespēju lietot arī alternatīvu un neitrālu jēdzienu “savienība”, konstitucionālais likumdevējs Satversmes lakonisma dēļ ir izvēlējis vienu apzīmējumu – “baznīca”, kas vienlaikus jālasa arī kā visaptverošs jēdziens reliģijas (jebkādas) apzīmēšanai. Jēdziens “valsts” ietver kā valsts pārvaldi kopumā, tā arī publiskas personas, to orgānus, tiesās un atvasinātās publiskas personas un amatpersonu lēmumus, funkciju izpildi. Plašākā izpratnē, katru gadījumu analizējot atsevišķi, arī valsts finansētas privāto tiesību juridiskās personas (piemēram, kapitālsabiedrības, kurās kontrolpakete pieder valstij vai pašvaldībai).

7. Tā kā Satversmes 99. panta otrajā teikumā iekļauts vārds “atdalīts”, komentāros terminoloģijas skaidrības labad šis apzīmējums tiek izmantots kā satversmisks jeb konstitucionālai terminoloģijai atbilstošs. Šai sakarā ir jānorāda, ka 1922. gada Satversmes II daļas projekta 110. panta pirmajā teikumā bija iekļauts apzīmējums “šķirts”. Arī otrā neatkarības laika sākotnējā Satversmes VIII nodaļas projektā bija šis pats apzīmējums

⁴ Sullivan M.K., Gunther G. *Constitutional Law*. 15th ed. New York: Thomson West Foundation Press, 2004, p. 1512.

⁵ Reliģisko organizāciju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 26. septembris, Nr. 146 (429).

⁶ Juridiskajā literatūrā par visai problemātiskiem tiek uzskatīti tādu pamatjēdzienu kā “reliģiska konfesija” un “kults” definēšanas centieni. (Skat., piem., Бротько Ф.М., Мирабелли Ч., Онида Ф. *Религии и юридические системы: введение в сравнительное церковное право* [Reliģioni e sistemi giuridice: Intruduzione al diritto ecclesiastico comparato], Москва: Библиейско-Богославский Институт Св. Апостола Андрея, 2008, c. 108).

⁷ Riekstiņš K. *Mistikas un reliģijas jēdzieni - ap 850 šķirķļu un 450 attēlu*. Rīga: Avots, 2006, 97.-295. lpp.

⁸ Krūmiņa-Koņkova S., Tēraudkalns V. *Reliģiskā dažādība Latvijā*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministrijas sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, izdevniecība “Klints”, 2007, 66. lpp.

⁹ Sullivan M. K., Gunther G. *Constitutional Law*. 15th ed. New York: Thomson West Foundation Press, 2004, p. 1512.

¹⁰ *The church* angļu valodā, *Kerkenootchhap* dāņu valodā, *церковь* krievu valodā u.c.

(baznīca ir šķirta no valsts).¹¹ Jēdzieniski apzīmējums baznīca “ir atdalīta no valsts” ir identisks “šķirta no valsts” vai “nodalīta no valsts”.

8. Satversmes 99. panta otrā teikuma konstrukcija sniedz pareizu valsts un baznīcas attiecību saturu. Atšķirīgi ir, piemēram, Reliģisko organizāciju likuma 5. panta pirmajā daļā,¹² kur noteikts, ka “valsts ir atdalīta no baznīcas”. Tas ir neprecīzs apzīmējums iepretim Satversmes 99. panta otrajam teikumam. Atdalītība jeb sekularizācija nozīmē, ka reliģija (nevis otrādi) ir nošķirta no valsts funkciju izpildes.

3. Panta abu klauzulu funkcionālās sasaistes vispārīgs raksturojums

9. Komentējamā panta pirmajā teikumā iekļautā reliģijas brīvības klauzula nosaka ikviena tiesības uz reliģijas brīvību. Šī tiesība ir viena no pirmās paaudzes fundamentālākajām cilvēktiesībām līdztekus citām brīvībām. Domas, apziņas un reliģijas brīvība līdz ar vārda, biedrošanās un citām brīvībām un tiesībām cilvēkam ir vitāli nepieciešama, lai varētu justies brīvs. Reliģijas brīvības princips tiek ievērots visās demokrātiskajās valstīs un tiek uzskatīts par vienu no demokrātiskas sabiedrības pamatpostulātiem.¹³ Autoritatīvi konstitucionālo tiesību avoti norāda, ka Reliģijas brīvības princips bieži, taču ne vienmēr ir saistīts ar baznīcas atdalītības no valsts principu.¹⁴ Ir valstis, kur valsts nav atdalīta no baznīcas (lielākoties monarhijās), jo, ja reliģijas brīvības ievērošana ir saistoša demokrātiskai valstij, tad valsts un baznīcu attiecību modelis ir atkarīgs no valsts politiskās izšķiršanās, vēsturiskajiem apstākļiem un tradīcijām. Ir valstis, kurās pastāv valsts baznīcas modelis (piemēram, Apvienotā Karaliste) vai valsts reliģijas modelis (piemēram, Malta) un vienlaikus tiek ievērots reliģijas brīvības princips. Ir valstis (piemēram, Spānija), kas realizē pozitīvās neitralitātes politiku (*positive neutrality policy*), konstitucionāli atzīstot, atbalstot un finansējot kādu noteiktu baznīcu (-as). Šeit zināma kolīzija ir ar tiesiskā vienlīdzības principa ievērošanu, tāpēc šādās valstīs, kas atbalsta noteiktas baznīcas, pastāv komplicēts valsts un baznīcas attiecību tiesiskais regulējums. Komplētība saistās ar apstākli, ka, lai gan tiesiskās iespējas visām baznīcām tiek garantētas vienādi (piemēram, Spānijā, Itālijā un arī Latvijā), realitātē faktiskās iespējas ir atšķirīgas. Šā iemesla dēļ šāda pozitīvās neitralitātes politika rada formālās vienlīdzības (*formal equality*) stāvokli, kas nozīmē valsts “neizdalīto” reliģiju faktisko nelīdztiesību iepretim “izdalītām” un normatīvā plāksnē nostiprinātām reliģijām.

10. Baznīcas atdalītības no valsts principu katrā valstī gan izprot, gan arī praksē piemēro dažādi. Virsuzdevums jebkurai valstij, kas saskaras ar principa satura izpratni, ir līdzsvara sasniegšana starp brīvību un autoritāti un gādāšana par to, lai šī autoritāte būtu lietīšķa.¹⁵

¹¹ Saeimas 1998. gada 20. augusta plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st2008.html.

¹² Reliģisko organizāciju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 26. septembris, Nr. 146 (429).

¹³ ECT spriedums *Otto-Preminger-Institut v. Austria*. 13470/87, 20.09.1994.

¹⁴ Jackson C. V., Tushnet M. *Comparative Constitutional Law*. New York: Foundation Press, 1999, p. 1166.

¹⁵ Bergrāvs E. *Valsts un Cilvēks*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2004, 259. lpp.

4. Vēsturiskā attīstība

11. Lai gan pēc dažām ziņām reliģijas brīvības principu 265.–238. g.p.m.ē. Indijā ir izmantojis valdnieks Ašoks,¹⁶ vispāratzīts, ka pirmais zināmais dokuments, kurā atzīta reliģijas brīvība, ir 313. gada Milānas Tolerances edikts. Ediktā atzīta visu reliģiju vienāda iespēja netraucēti darboties. Romas pilsoņiem edikts dāvāja tiesības brīvi pievērsties tai reliģijai, kuru tie uzskatīja par patiesāko.

12. Viduslaikos robežu, kas atdalīja valsts un baznīcas ietekmes sfēras, noteica pati baznīca, jo bija dominējoša.¹⁷ Protestantisma izplatīšanās Eiropā vienlaikus ir arī sekularizācijas attīstības sākums pasaulē. Lutērs Vācijā, Kalvins Ženēvā un citi reformatori lika pamatus jaunām baznīcām un valsts attiecībām. Reformācija bija izšķirošais priekšnoteikums arī mūsdienu konstitucionālisma attīstībai,¹⁸ tāda juridiskā pozitīvisma attīstībai, kas valsts normatīvos aktus uztver par morālu neitralitāti¹⁹ un saistāma ar varas dalīšanas teoriju. Lutērs uzskatīja, ka kristiešiem ir jānodala valsts un baznīcas sfēras,²⁰ un to sekmēja reliģijas brīvības attīstība, kas sākotnēji attīstījās, tieši protestantismam konkurējot ar katolīcību. 16. gadsimtā bija vairāki tiesiski dokumenti, kuros atzīta reliģijas brīvība. 1554. gadā Valkas landtāgs pasludināja ticības brīvību, līdz ar to luterānisms kļuva par likumīgu kristīgās ticības novirzienu tagadējā Latvijas teritorijā.²¹ 1555. gadā tika noslēgts Augsburgas līgums (*Augsburger Religionsfrieden*) jeb Augsburgas ticības miers. Ar šo līgumu oficiāli tika atzīta luterāņu konfesija, tomēr tas jāuzskata nevis par tolerances, bet par teritoriālisma uzvaru,²² jo Augsburgas līgums paredzēja protestantu teritoriju pastāvēšanu katoliskas valsts ietvaros. Miera labad Svētā Romas impērija luterāņiem piešķīra tiesības uz savu liturģiju tais teritorijās, kur vasalis pats bija protestants.

13. Reliģijas brīvība 17. gadsimtā nostiprināta vēl divos nozīmīgos līgumos. 1648. gada Vestfāles līgums pabeidza Augsburgas līguma iesākto procesu,²³ jo tas ne tikai noslēdza trīsdesmitgadu karu (1618-1648), bet arī nostiprināja politiski reliģisko doktrīnu “kas valda – tā reliģija” (*Cuius regio, eius religio*).²⁴ 1660. gada Olivas miera līgums (*Pokoj*

¹⁶ *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Oslo: Martinus Nijhoff, 2004, p. 31.

¹⁷ Суворов Н. *Учебник Церковного права*. Москва, 1913, с. 460.

¹⁸ Robbers G. *An Introduction to German Law*. 3rd ed. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003, p. 40.

¹⁹ Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. Москва: Издательство Московского университета, 1994, с. 44.

²⁰ Millers Dž. T. *Kristīgā Dogmatika. Doktrinālās teoloģijas rokasgrāmata mācītājiem, skolotājiem un laikiem*. Rīga: Latvijas Evaņģēliski Luteriskās Baznīcas Konsistorijas izdevniecības un poligrāfijas uzņēmums “Svētdienas Rīts”, 1999, 572. lpp.

²¹ *Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.-16. gs.* 1. sēj. Meļķis E. (Red.) Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 11. lpp.

²² [B.a.]. *Pasaules reliģiju enciklopēdiskā vārdnīca*. 1. sēj. A-Ķ. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 77. lpp.

²³ Malcolm D.E. *Historical Analysis of Freedom of Religion or Belief as Technique for Resolving conflict*. *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Ed. by Lindholm T., Cole Durham W., Bahia G., Tahzib-Lie. Oslo: Martinus Nijhoff, 2004, p. 4.

²⁴ Ja valdītājs bija Romas katolis, tad pavalsts kļuva katoliska. Ja valsti pārvaldīja protestants, tad valsts kļuva protestantu (luterāņu) zeme. Neskaitāmi Vācijas u.c. zemju iedzīvotāji bija spiesti atstāt savas mājas un doties uz citu dzīvesvietu, lai izvairītos no reliģiska rakstura vajāšanām. Protestantiem, kas dzīvoja katoļu teritorijā, bija jāpārvietojas uz protestantu pavalsti un otrādi. Tie, kuri tika identificēti kā ķecerī, tika vajāti kā katoļi, tā protestantu zemēs.

oliwski – poļu val., *Freden i Oliva* – zviedru val.), ko parakstīja katoļticīgā Polija un protestantiskā Zviedrija,²⁵ pavalstniekiem (katoļiem) paredzēja tiesības uz savu ticību, neraugoties uz valdnieka (protestants) atšķirīgo ticību: “Livonijas iedzīvotāji, kas piekopi katoļu reliģiju, patur sava kulta brīvību.”²⁶

14. Amerikas kontinents ir vieta, kur attīstās reliģijas brīvības izpratne. Izcilākais no koloniju perioda dokumentiem ir Virdžīnijas Tiesību bils (1776), kur reliģijas brīvības princips formēts jau modernākā kvalitātē:

15. 18. gadsimtā divos nozīmīgos dokumentos ir noteikts reliģijas brīvības princips. Šie dokumenti ir Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija (1789) un Amerikas Savienoto Valstu Konstitūcijas Pirmais labojums (1791).

15.1. Francijas Nacionālās Sapulces pieņemtajā Vispārējo Cilvēktiesību deklarācijas 10. pantā²⁷ bez reliģijas brīvības principa ir mūsdienām tuva reliģijas brīvības ierobežošanas klauzula [“*Neviens nevar tikt aizskarts sakarā ar viņa reliģisko pārliecību tikmēr, kamēr viņa ticības manifestācija vai viedoklis neaizskar likumu un kārtību.*”]

15.2. ASV Konstitūcijas Pirmais labojums, kas ir spēkā arī pašlaik [“*Kongress nevar izdot likumus, kas iedibina kādu reliģiju, vai aizliedz pieturēšanos pie tās, kas ierobežo vārda brīvību vai preses brīvību, vai cilvēku tiesības mierīgi pulcēties un griezties pie valdības ar petīcijām, lai izbeigtu varas ļaunprātīgu izmantošanu.*”], izstrādāts,²⁸ ietekmējoties no minētās Francijas Vispārējo Cilvēktiesību deklarācijas.

16. Starp Pirmo un Otro pasaules karu reliģijas brīvības princips nostiprināts 1919.–1920. gadā dibinātās starptautiskās organizācijas Tautu Savienības statūtos,²⁹ pieļaujot “sirdsapziņas brīvības” ierobežošanu, tikai lai uzturētu sabiedrisko kārtību un mieru. Otrā pasaules kara sākumā ASV prezidents Franklins Rūzvelts pasludināja četras brīvības, kuras ASV apņēmas aizsargāt visā pasaulē. Kā pirmā tika ierindota vārda brīvība, bet otrā – reliģijas brīvība (*freedom of every person to worship God in his own way – everywhere in the world*).³⁰ Pēc Otrā pasaules kara reliģijas brīvības princips attīstās citā kvalitātē.

5. Reliģijas brīvības princips starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos

17. Pirmo reizi pēc Otrā pasaules kara reliģijas brīvības princips starptautiskā līmenī pasludināts 1948. gada 10. decembra ANO Starptautiskās Cilvēktiesību deklarācijas 18. pantā, kas noteic: “*Katram cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību, brīvību pieņemt reliģiju vai pārliecību pēc savas izvēles un brīvību nodoties savai reliģijai un pārliecībai tiklab vienatnē, kā arī kopā ar citiem, publiski vai noslēpti piekļūstot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību.*” Iepriekšminēto gandrīz

²⁵ Peace of Oliva. Pieejams: <http://www.factmonster.com/ce6/history/A0836576.html>.

²⁶ *Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795)* 2. sēj. Blūzma V. (Red.) Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 105. lpp.

²⁷ Arī deklarācijas 11. pants, kurā vispārīgi ir pasludinātas tiesības uz vārda brīvību, protams, vienlaikus ir attiecināms uz tiesību netraucēti paust reliģiskus viedokļus.

²⁸ Hamburger Ph. *Separation of church and State*. Harvard: Harvard University Press, 2002, p. 29.

²⁹ Article 22. The Covenant of the League of Nations. Pieejams: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp.

³⁰ The four freedoms delivered by Franklin Delano Roosevelt. 06.01.1941. Pieejams: <http://www.libertynet.org/edcivic/fdr.html>.

pirms 60 gadiem izdomāto formulējumu var nosaukt par mūsdienu reliģijas brīvības principa formulu. Vēlāk slēgtajos starptautiskajos dokumentos to modificē tikai pavisam nedaudz, turklāt ne saturu un būtību, bet gan papildina ar ierobežošanu, vecāku tiesībām uz bērnu reliģisko audzināšanu.

18. 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 14. pantā un 12. papildprotokolā noteiktajā diskriminācijas aizliegumu uzskaitījumā ietverta arī reliģiskā pārliecība.

19. Reliģijas brīvības princips un tā ierobežošanas nosacījumi ir noteikti Eiropas Padomes 1950. gada 4. novembrī pieņemtajā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. pantā, kura pirmā daļa visai noteikti atgādina divus gadus iepriekš pieņemto ANO Starptautiskās Cilvēktiesību deklarācijas 18. pantu, bet otrajā daļā parādās faktiski absolūtās brīvības ierobežojuma robežas. Konvencijas 9. pants skan: *“1. Ikvienam cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību; šīs tiesības ietver arī brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai ticību un nodoties savai reliģijai vai ticībai kā vienatnē, tā arī kopā ar citiem, publiski vai privāti piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību. 2. Brīvību nodoties savai reliģijai vai ticībai var ierobežot tikai likumā paredzētajā kārtībā tai apmērā, kas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību vai tikumību, vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības.”*

20. Reliģijas brīvības principa formula, kas pirmo reizi parādās ANO Starptautiskās Cilvēktiesību deklarācijas 18. pantā, vēlāk tiek nostiprināta arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. panta pirmajā daļā. ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18. panta pirmajā daļā tiek atkārtota iepriekšminēto starptautisko dokumentu reliģijas brīvības principa formula, trešajā daļā atkarņojas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. panta otrās daļas uzskaitītie ierobeņojumi. Kā jauns struktūrelements ir pakta 18. panta pirmajā daļā noteiktais vardarbīga proselitisma aizliegums (*Nevienu nedrīkst pakļaut piespiešanai, kas mazinātu viņa reliģijas vai pārliecības brīvību vai brīvību pieņemt reliģiju vai pārliecību pēc savas izvēles*), kamēr trešā daļa nosaka reliģijas brīvības principa ierobeņojšanas iespēju: *“3. Brīvībai nodoties reliģijai vai pārliecībai var būt vienīgi tādi ierobeņojumi, kas noteikti likumā un nepieciešami sabiedriskās drošības, kārtības, veselības un morāles, kā arī citu personu pamattiesību un pamatbrīvību aizsardzībai.”* Visbeidzot pakta 18. panta ceturtnajā daļā noteikts, ka pakta dalībvalstis aņņemas cienīt vecāku un attiecīgos gadījumos likumīgo aizbildņu brīvību nodrošināt savu bērnu reliģisko un tikumisko audzināšanu saskaņā ar savu pārliecību.

21. Tāpat reliģijas brīvības principa nostiprināšanu starptautiskā līmenī nodrošina Deklarācijas par jebkuras neiecietības un diskriminācijas, kas balstās uz reliģiju vai pārliecību, izskaušanu³¹ (pasludināta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1981. gada 25. novembra rezolūciju 36/55) 1. un 6. pants. Jācītē deklarācijas 6. pants:

³¹ Declaration on the Elimination of all forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief. Pieejams: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_intole.htm.

“Saskaņā ar šīs Deklarācijas 1. pantu un atbilstoši 1. panta 3. daļas noteikumiem, tiesībām uz domas, apziņas, reliģijas vai ticības brīvību ir jāietver inter alia arī sekojošas brīvības:

(a) Pielūgt vai pulcēties sakarā ar reliģiju vai ticību un radīt un uzturēt šim nolūkam domātas vietas;

(b) Radīt un uzturēt atbilstošas labdarības vai humanitāra rakstura institūcijas;

(c) Radīt, iegūt un lietot nepieciešamajā apjomā reliģijas vai ticības rituāliem vai tradīcijām nepieciešamos priekšmetus un materiālus;

(d) Rakstīt, iegūt un izplatīt atbilstošas publikācijas šajās nozarēs;

(e) Apmācīt, iecelt, ievēlēt vai nozīmēt pēctecības kārtībā atbilstošus vadītājus, kuri aicināti atbilstoši katras reliģijas vai ticības prasībām un standartiem;

(h) Ievērot atpūtas dienas un svinēt svētku dienas un ceremonijas saskaņā ar katra reliģijas vai ticības priekšrakstiem;

(i) Iedibināt un uzturēt sakarus ar personām un kopienām reliģijas vai ticības lietās nacionālā un starptautiskā līmenī.”

22. Reliģijas brīvības princips nostiprināts Deklarācijā par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālajām vai etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām minoritātēm³² (pasludināta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1992. gada 18. decembra rezolūciju 47/135). Pirmā deklarācija valstīm uzliek pienākumu aizstāvēt indivīda reliģijas brīvību no vardarbības, diskriminācijas un reliģiskā ekstrēmisma,³³ bet otrā nacionālo identitāti saista ar reliģisko.

23. Reliģijas brīvības Vīnes deklarācijas un rīcības programmas (pieņemta Pasaules Cilvēktiesību konferencē 1993. gada 25. jūnijā) II daļas B sadaļas 22. punktā izteikts aicinājums darīt visu, lai pretdarbotos uz reliģiju bāzētai neiecietībai un ar to saistītai varmācībai. Īpaši uzsvērta sieviešu diskriminācija un reliģisko kulta vietu apgānīšana.

24. Reliģiskā pārliecība nereti ir diskriminācijas iemesls, tādēļ starptautiskie līgumi, kuri satur diskriminācijas aizlieguma principu, starp diskriminācijas pamatiem min arī reliģiju.³⁴ Bez nosauktajām konvencijām viņa vēl min Apvienoto Nāciju Izglītības, Zinātnes un Kultūras organizācijas konvencijas pret diskrimināciju izglītībā 1. pantu un 5. panta 1. apakšpunktu, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1. protokola 2. pantu, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām³⁵ 13. panta 3. punktu, kā arī Amerikas Cilvēktiesību konvencijas³⁶ 12. pantu un Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartas³⁷ 8. pantu.³⁸

³² Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Pieejams: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm. Tulkojumu skat.: *Cilvēka tiesības. Starptautisko līgumu krājums*. 1. sēj. Pirmā daļa. Universālie līgumi. Ņujorka; Ženēva: Apvienotās Nācijas, 1994, 140.-143. lpp.

³³ Wallace R. *International Human Rights: Text and Materials*. London: Sweet&Maxwell, 2001, p. 86.

³⁴ *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Ziemeļe I. (Red.) Rīga: Izglītības soļi, 2000, 79. lpp.

³⁵ International Covenant on Civil and Political Rights. Pieejams: <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>.

³⁶ American Convention on Human Rights. Pieejams: http://www.hrcr.org/docs/american_convention/oashr.html.

³⁷ African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights. Pieejams: <http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Banjul%20Charter.pdf#search=%22African%20Charter%20on%20Human%20and%20Peoples%20Rights%22>.

³⁸ *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Ziemeļe I. (Red.) Rīga: Izglītības soļi, 2000, 79. lpp.

25. Tāpat reliģijas brīvības principa aizsardzība parādās UNESCO Iecietības principu deklarācijā (pasludināta 1995. gada 16. novembrī), ANO rezolūcijā Nr. 52/122 “Par visu veidu reliģiskās neiecietības izskaušanu”, kā arī ANO Augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos biroja 2005. gada 20. aprīļa rezolūcijā 2005/40 “Visu veidu neiecietības un diskriminācijas, kas balstās uz reliģiju un ticību, izskaušana”.

26. 1998. gadā Amerikas Savienotajās Valstīs pieņemts Starptautiskais reliģijas brīvības akts,³⁹ kas nosaka pienākumu Valsts departamentam ar vēstniecību tīklu sekot reliģijas brīvības principa ievērošanai visā pasaulē. Likums noteic, ka “starptautiskā reliģijas brīvība” (*international religious freedom*) kļūst par ASV ārpolitikas elementu. Ik gadu ASV Kongresam tiek sagatavots ziņojums par to, kāds ir reliģijas brīvības stāvoklis ikvienā pasaules valstī, izņemot ASV. Ietekmēt reliģijas brīvības principa ievērošanu citās valstīs ASV Kongress var ar diplomātisko attiecību, politisko un ekonomisko sankciju palīdzību. Kopš 1999. gada šāds ziņojums ASV Kongresam tiek sagatavots arī par Latviju.

6. Reliģijas brīvības princips Eiropas Savienībā

27. Eiropas Savienības dalībvalstis atzīst **reliģijas brīvības principu**. Pamattiesību hartas 10. pants ir identisks ECK 9. pantam, kas nosaka: “*Ikvienam cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību; šīs tiesības ietver arī brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai ticību un nodoties savai reliģijai vai ticībai kā vienatnē, tā kopā ar citiem, publiski vai privāti, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludināt mācību.*” Panta otrā daļa nosaka šīs tiesības ierobežošanas pamatprincipus.⁴⁰ Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 10. panta pirmā daļa ir identiska ECK 9. panta pirmajai daļai, bet otrajā daļā noteiktas tiesības atteikties dienēt pārliecības dēļ. Jāpiebilst, ka identiska satura panti bija paredzēti Eiropas līgumā, kurš gan netika pieņemts.

28. Pamattiesību hartas 10. pantā garantētās tiesības tieši neietekmē ES līmeņa likumus. Taču saskaņā ar Kopienu tiesas lēmumiem un Eiropas Savienības Līguma 6. pantu ES dalībvalstu likumos jāparedz šīs tiesības un brīvības. Kopienas tiesību ietvaros Līguma par ES 19. pants ļauj Padomei veikt attiecīgas darbības, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ (skat. Hartas 21. pantu). Šādi pasākumi netiešā veidā aizsargā domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Sekundārajos tiesību aktos (regulās, direktīvās) reliģijas brīvība tiek aizsargāta vairākkārt, lielākoties runājot par tiesībām pārliecības dēļ atteikties dienēt, sektām un jaunām reliģiskām kustībām, par reliģisko iecietību demokrātiskā sabiedrībā, kā arī izglītību un reliģiju.

7. Reliģijas brīvības un baznīcas atdalītības no valsts principi citu valstu konstitūcijās

29. Baznīcas un valsts attiecības parādās lielākajā daļā pasaules valstu konstitūciju. Tās valstis, kuras uzskaita cilvēktiesību katalogu, nosaka arī reliģijas brīvības principu.

³⁹ U.S. International Religious Freedom Act of 1998. Pieejams: <http://usinfo.state.gov/usa/infousa/laws/majorlaw/intlrel.htm>.

⁴⁰ ECK 9. panta otrā daļa nosaka: “Brīvību nodoties savai reliģijai vai ticībai var ierobežot tikai likumā paredzētajā kārtībā tai apmērā, kas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, aizsargātu sabiedrisko kārtību, veselību vai tikumību, vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības.”

Dažādu valstu tiesību sistēmās reliģijas brīvības princips ir atainots atšķirīgi gan pēc apjoma, gan satura. Lai arī visas valstis, kas pievienojušās Eiropas Cilvēktiesību aizsardzības konvencijai, ir Eiropas Savienības valstis un reliģijas brīvības principa piemērošanu uzlūko no Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra viedokļa, princips konstitūcijās atklājas visai plaši, no kuriem lielākā daļa attiecināma uz individuāliem piemērojamām tiesībām, bet pārējā uz juridiskām personām – reliģiskām organizācijām. Tiesa visas tiesības var atvasināt arī no vienas vienīgas ģenerālklaudzulas, kas nosaka ikviena tiesības uz reliģijas brīvību.

30. Vispārīgi ir izdalāmas šāda rakstura tiesības un brīvības:

(1) indivīda tiesības uz reliģijas brīvību (Šveices konstitūcijas 15. panta otrā daļa, Igaunijas konstitūcijas 40. panta pirmā un otrā daļa, Lietuvas konstitūcijas 26. panta otrā daļa, Somijas konstitūcijas 11. pants, Polijas konstitūcijas 53. panta pirmā daļa un 25. panta otrā daļa, Vācijas Pamatlikuma 4. pants).

(2) tiesības uz reliģisku izglītību (Šveices konstitūcijas 15. panta trešā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta piektā daļa);

(3) tiesības saņemt reliģisko palīdzību (aprūpi) tur, kur tie atrodas (Polijas konstitūcijas 53. panta trešā daļa);

(4) tiesības neatklāt savu reliģisko pārliecību vai pasaules uzskatu (Polijas konstitūcijas 53. panta astotā daļa, Veimāras konstitūcijas 136. panta trešā daļa);

(5) tiesības karadienestā dienēt bez ieroča (Vācijas Pamatlikuma 4. pants);

(6) tiesības veikt reliģiskos rituālus (Igaunijas konstitūcijas 40. panta ceturtnā daļa, Lietuvas konstitūcijas 26. panta otrā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta otrā daļa);

(7) tiesības atteikties no dalības reliģiskos rituālos (Somijas konstitūcijas 11. panta otrā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta septītā daļa, Veimāras konstitūcijas 136. panta piektā daļa);

(8) vardarbīga proselitisma aizliegums (Šveices konstitūcijas 15. panta ceturtnā daļa, Igaunijas konstitūcijas 41. pants, Lietuvas konstitūcijas 26. panta trešā daļa);

(9) Vecāku (aizbildņu) tiesības uz savu bērnu reliģisko audzināšanu (Lietuvas konstitūcijas 26. panta ceturtnā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta ceturtnā daļa);

(10) juridisko personu tiesības uz reliģijas brīvību (Šveices konstitūcijas 15. panta pirmā un otrā daļa, Lietuvas konstitūcijas 26. panta otrā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta otrā daļa);

(11) reliģisko organizāciju tiesības uz reliģisku darbību armijā, slimnīcās, soda izcietīšanas vietās vai citās publiskās iestādēs (Veimāras konstitūcijas 141. pants);

(12) reliģisko organizāciju tiesības uz lēmumu autonomiju (Veimāras konstitūcijas 137. panta ceturtnā daļa, Polijas konstitūcijas 25. panta trešā daļa);

(13) reliģisko organizāciju tiesības darboties saskaņā ar savām iekšējām tiesībām – kanoniem (Lietuvas konstitūcijas 43. panta otrā daļa);

(14) reliģisko organizāciju tiesības uz īpašumu, tai skaitā uz kulta ēkām (Lietuvas konstitūcijas 43. panta otrā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta trešā daļa);

(15) reliģisko organizāciju tiesības uz kulta kalpotāju skolām (Lietuvas konstitūcijas 43. panta otrā daļa);

(16) reliģisko organizāciju tiesības uz labdarības iestādēm (Lietuvas konstitūcijas 43. panta otrā daļa).

31. Valsts un baznīcas attiecības konstitūcijās ir formulētas dažādi. Valsts un baznīcas attiecību modelis, kā iepriekš minēts, parādās Igaunijas konstitūcijas 40. pantā (valsts baznīca nepastāv), Lietuvas konstitūcijas 43. pantā (valsts atzīst tradicionālās baznīcas u.c., baznīcu stāvokli valstī nosaka vienošanās vai likums, un baznīcas darbojas saskaņā ar saviem kanoniem), Polijas konstitūcijas 53. pantā (atzītas baznīcu tiesības uz ticības mācīšanu valsts skolās), 25. pantā (baznīcu autonomijas tiesības, neatkarība no valsts, sadarbība, attiecības ar Romas katoļu baznīcu saskaņā ar starptautisku līgumu, attiecības ar atsevišķām baznīcām saskaņā ar likumiem, kas pieņemti uz valdības slēgtu līgumu pamata). Lietuvas un Polijas konstitūcijās pie valsts un baznīcas attiecību kārtības minētas vienošanās (līgumi) ar baznīcām. Līdz ar to var konstatēt arī Romas katoļu baznīcas ekskluzīvo statusu, kas izriet no tā, ka Sv. Krēsla līgumiem ir starptautisko līgumu statuss, kamēr pārējām reliģiskajām organizācijām tāda nav. Vācijas Federatīvajā Republikā Romas katoļu baznīcas diacēzēm šādā veidā atzīts *sui generis* statuss.⁴¹

32. Reliģija ir viens no vienlīdzības principa faktoriem, kas kā pazīme parādās pie diskriminācijas aizlieguma (piemēram, Somijas konstitūcijas 6. pants, Lietuvas konstitūcijas 29. pants, Šveices konstitūcijas 8. pants u.c.). Vācijas gadījumā tiek atsevišķi noteikts, ka “valsts amatu ieņemšana nav atkarīga no reliģiskās pārliecības” (spēkā esošais Veimāras konstitūcijas 136. pants).

B. Satversmes 109. panta ģenēze

1. Reliģijas brīvības un baznīcas atdalītības no valsts principi pirmajā neatkarības laikā

33. Satversmes sapulce, kā zināms, 1922. gadā trešajā lasījumā nepieņēma Satversmes II daļas projektu, taču, ja tas tomēr būtu pieņemts – Satversmē būtu veseli pieci (!!!) panti par valsts un baznīcas attiecībām un *religiozi – kulturālām tiesībām*, kā 1920. gadā to dēvēja Satversmes sapulces II apakškomisijas locekļi.⁴² Tas liecina par reliģiski konstitucionālās problemātikas ievērojamo īpatsvaru II daļas projektā. Reliģijas brīvības principa nodrošināšana projektā uz trešo lasījumu bija divos pantos (109. pants un 111. pants), baznīcas atdalītības no valsts princips bija vienā (110. pants), reliģijas mācības mācīšana skolās, baznīcas pārraudzība pār šo mācību procesu un kompetenci programmu veidošanā (108.1 pants), baznīcu amatpersonu statusa sasaiste ar Latvijas Republikas pilsonību (113. pants). Jāpiebilst, ka otrajā lasījumā tika izbalsoti trīs panti, kas saistās ar reliģiju. Pirmkārt, konceptuāli tika noraidīts 112. pants, kas noteica Jezuītu ordeņa darbības aizliegumu valsts teritorijā. Noraidīts tika arī 108.2 pants, kura principus ietvēra jau 108.1 pants. Jāpiebilst, ka izbalsots tika arī 111.1 pants, kas paredzēja svētdienu un svētku dienu mieru un svētīšanu garantēšanu. Reliģijas saistība ar valsti tika analizēta, arī apspriežot Satversmes preambulu – deputāti ar 17 balsīm par, 68 balsīm pret un 47 balsīm atturoties nolēma neiekļaut šādu

⁴¹ Robbers G. Church and State in Germany. Grām: *State and Church in the European Union*. European Consortium for State and Church research. 2nd ed. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2005, p. 79.

⁴² Satversmes sapulces II apakškomisijas 1920. gada 27. novembra sēde.

tekstu [Pateikdamies Visuvarējam Dievam par iegūto brīvību] pirms vārdiem “Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi.” Tika konstatēta, ka Latvijas ir laicīga valsts un augstāku spēku pieminēšana varētu radīt nepareizu interpretācijas iespēju. Deputāti apzinājās Satversmes lakonisko formulējumu lielo nozīmi. Tas pierāda, ka laicīgums, kā valsts ideoloģija jau sākotnēji ir noskaidrots vēl pirms 1998. gadā Satversmi papildināja 99.panta otrais teikums.

34. Apspriežot 109. pantu [*109.pants. Visiem pilsoņiem Latvijā pilna apziņas, ticības un kulta brīvība. Valsts aizsargā kulta izteiksmes brīvību, cik tālu šī izteiksme nerunā pretim pastāvošiem likumiem un noteikumiem par sabiedrības mieru un kārtību.*], Satversmes sapulces II apakškomisijā tiek uzsvērts,⁴³ ka šī brīvība ir neatraujami saistāma ar nacionālo minoritāšu tiesībām, kas valstij būtu pilnībā jānodrošina. Bija priekšlikums papildināt Satversmes projekta 109. pantu ar jaunu teikumu: “Nevienam pilsonim nevar spiest izpildīt jebkādas ticības ceremonijas, vai būt kaut kādā reliģiskā sadraudzībā par locekli, vai izpildīt tai par labu kādus pienākumus.”⁴⁴ Jāatzīmē, ka priekšlikums tika noraidīts, vairākumam deputātu atturoties. Atturējās 65 tautas priekšstāvji, par balsoja vien 48.⁴⁵

35. Satversmes sapulces II apakškomisija jau sākotnēji ir par formulējumu “Valsts baznīca nepastāv”.⁴⁶ Diskusijās vienojoties par redakciju [*110.pants. Baznīca ir šķirta no valsts. Valsts baznīca nepastāv.*], tomēr nopietnas diskusijas par atdalītības jēdzienu un saturu. Ir viedoklis (F. Trasuns),⁴⁷ ka panta otrais teikums (valsts baznīca nepastāv) ir pietiekams un atdalītība nemaz īpaši nav jāuzsver, tāpēc svītrojams.⁴⁸ Par 111. pantu [*111. pants. Visu konfesiju piekritējiem ir tiesība pastāvošo likumu robežās biedroties reliģiskās sadraudzībās. Šīs sadraudzības ir autonomas savā uzbūvē un iekšējā dzīvē. Visas šīs sadraudzības ir publisku tiesību organizācijas un viņām ir juridiskas personas tiesības.*] debašu nav – tas tiek vienprātīgi atbalstīts.⁴⁹

2. Reliģijas brīvība projektā “Latvijas Republikas Pamatlikums pārejas periodam”

36. Pēc neatkarības atjaunošanas likumdevējs – Augstākā Padome – saskaņā ar Neatkarības deklarācijas 7. punktu izveidoja komisiju, kurai bija jāizstrādā jauna Latvijas Republikas Satversmes redakcija, kas atbilstu Latvijas jaunajam politiskajam, ekonomis-

⁴³ Satversmes sapulces II apakškomisijas 1920. gada 27. novembra sēde.

⁴⁴ Satversmes sapulces II apakškomisija, sākotnēji apspriežot, kādi jautājumi Satversmē saistībā ar reliģiju parādīsies, nolēma, ka tēze par reliģijas brīvību ir: “Neviens nav spiests atklāt savu reliģisko pārliecību. Piederība pie kādas reliģiskas sabiedrības vai nepiederība ne pie kādas nevar būt par šķērslī valsts amatu pieņemšanai.” (Satversmes Sapulces II apakškomisijas 1920. gada 11. decembra sēde)

⁴⁵ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 7. sēdes stenogramma, 639. lpp. (31.01.1922).

⁴⁶ Satversmes sapulces II apakškomisijas 1920. gada 4. decembra sēde.

⁴⁷ Turpat, 649. lpp.

⁴⁸ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 7. sēdes stenogramma, 640–643. lpp. (31.01.1922.).

⁴⁹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 10. sēdes stenogramma, 712. lpp. (07.02.1922.).

kajam un sociālajam stāvoklim. 1990. gada 31. jūlijā⁵⁰ tiek izveidota Augstākās Padomes darba grupa, kurā darbojas 22 deputāti. Pēc gada darba projekts 1991. gada 20. jūnijā tiek konceptuāli atbalstīts pirmajā lasījumā. Projektā pārejas periodam⁵¹ reliģijas brīvības princips iekļauts 49. pantā [49. pants. “Valsts garantē reliģiskās pārliecības brīvību. Personām vai to apvienībām ir tiesības piekopt reliģiskus kultus. Nevienam nedrīkst piespiest piedalīties reliģiskos rituālos un ceremonijās, kā arī apgūt ticības mācību. Reliģiski vai ideoloģiski motīvi nevienam neatbrīvo no pienākumiem pret valsti un nepieciešamības ievērot likumu.”]

3. Reliģijas brīvības un baznīcas atdalītības no valsts principi 1991. gada 10. decembra konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”

37. 1991. gada 10. decembra likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”⁵² reliģija ir minēta likuma 12. un 30. pantā, 41. pantā bija iespējams saskatīt minoritāšu reliģiju aizsardzību, bet reliģijas brīvības princips un valsts attiecības ar baznīcu, nosakot baznīcas atdalītību no valsts, noteiktas 35. pantā.

38. Netieši ar reliģiju saistītie panti. Likuma 30. pantā noteikts aizliegums piespiest atklāt politiskos, reliģiskos, ētiskos vai citus uzskatus, kā arī izpaust savu partijas piederību, bet 12. pantā noteikts diskriminācijas aizliegums: *Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma priekšā neatkarīgi no rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, sociālā, mantiskā un dienesta stāvokļa un izcelšanās*. Lai gan likuma 41. pantā nav minēta reliģija, tieši šis pants bija par pamatu Tieslietu ministrijai, 1997. gadā atsakot reģistrēt reliģisku organizāciju, kura sevi pieteica kā ebreju/jūdaistu, bet ebreji to neatzina par tādu esam.⁵³ Runa ir par 41. pantā noteikto “katra pienākumu ievērot Latvijas Republikas likumus, cienīt latviešu tautas un Latvijā dzīvojošo nacionālo un etnisko grupu tradīcijas un paražas, kā arī respektēt citu personu nacionālo pašcieņu”.

39. Likums ir grozīts (35. pants) tikai divas reizes. Pirmais grozījums⁵⁴ papildina likumu ar atrunu par starptautiskiem līgumiem un ir visai formāls, savukārt otrais⁵⁵ koriģē

⁵⁰ Par darba grupas izveidošanu Latvijas Republikas Satversmes jaunās redakcijas un Latvijas Republikas pilsonības koncepcijas projekta izstrādāšanai: LPSR AP lēmums. LR Saeimas un MK Ziņotājs, 1990. 16. augusts, Nr. 33.

⁵¹ Projekts “Latvijas Republikas Pamatlikums pārejas periodam”. *Diena*, pielikums “Likumi, lēmumi, oficiālie dokumenti”, 1991. 12. jūlijs, Nr. 26.

⁵² Konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1992. 30. janvāris, Nr. 4.

⁵³ 1997. gada 7. novembrī Latvijas ebreju virsrabīns *Natans Barkāns* vērsās Tieslietu ministrijā ar protestu par reliģiskās organizācijas “Ebreju mesianiskā draudze “Ješua”” reģistrāciju, jo vārdi “ebreji”, “rabīns”, “sinagoga” u.c., ko organizācija lietoja savos dibināšanas dokumentos, “dziļi aizskarot ebreju tautas tradīcijas, paražas un nacionālo pašcieņu”. Minētie jēdzieni ir tikai un vienīgi ebreju nācijas prioritāte, un citāda lietošana ir šo vārdu zaimošana. Kā pamatojums protestam tika pievienots Izraēlas Augstākās tiesas spriedums lietā *Jakova un Mirjamas Hatčīnu u.c. pret Izraēlas iekšlietu ministriju*, kurā Izraēla atteica pilsonību “Ješua” sekotājiem, jo tikai jūdaismu praktizējoši ebreji ir atzīstami par ebreju nacionalitātei piederīgiem, kas nozīmē, ka saskaņā ar Izraēlas likumiem (Izraēlas likumu kodekss, Nr. 30, II daļa, 5736/1976), ja pilsonības lūdzēji nav jūdaisti, tad tie nav ebreji, bet ja viņi nav ebreji, tad nevar iegūt Izraēlas pilsonību. (Balodis R. *Valsts un Baznīca*. Rīga: Nordik, 2000, 446.–449. lpp.) Par ebreju nacionalitātes ciešo saistību ar jūdaisma reliģiju skat. *Ebreju tautas vēsture*. Rīga: Nordik, 2007.

⁵⁴ Grozījums konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 11. aprīlis 56 (339).

⁵⁵ Turpat.

(paplašina) indivīdu un reliģisku organizāciju tiesības veikt reliģisko darbību, kā arī nosaka reliģiskās pārliecības brīvības ierobežošanas nosacījumus. Jaunieviestie formulējumi tekstuāli un saturiski līdzīgi ECK 9. pantam.⁵⁶

40. Likuma "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi" 35. panta sākotnējā redakcija [*"35. pants. Valsts ir atdalīta no baznīcas. Valsts garantē reliģiskās pārliecības brīvību. Personām vai to apvienībām ir tiesības pildīt reliģiskos rituālus un ceremonijas. Nevienam nedrīkst piespiest piedalīties reliģiskajos rituālos un ceremonijās, kā arī apgūt ticības mācību. Reliģiski vai ideoloģiski motīvi nevienam neatbrīvo no pienākumiem pret valsti un nepieciešamības ievērot likumu."*], kurā pēc grozījuma parādās trešais teikums, kas nosaka ierobežojuma iespējamību un nosacījumus *"Reliģiskās pārliecības brīvību var ierobežot tikai likumā paredzētajā kārtībā un tādā apmērā, lai garantētu sabiedrisko drošību, saglabātu sabiedrisko kārtību, aizsargātu veselību, morāli vai citu cilvēku tiesības un brīvības"* Tāpat, kā jau minēts, sākotnējais trešais pants tiek pieslipts atbilstoši ECK 9. pantam.

C. Reliģijas brīvības princips (99. panta pirmais teikums)

41. Reliģijas brīvības mijiedarbība ar citām cilvēktiesībām. Reliģijas brīvības princips sevī inkorporē (absorbē) citas cilvēktiesības,⁵⁷ kas ar tām atrodas savstarpējā mijiedarbībā un pārklājas.⁵⁸ Tiesības uz reliģisko rituālu veikšanu publiskās vietās un to ierobežošana nevar tikt skatītas atrauti no Satversmes 102. (biedrošanās tiesībām) un 103. panta (pulcēšanās brīvības), tāpat kā tiesības uz reliģisko rituālu individuālu praktizēšanu – no 96. panta (privātās dzīves) vai reliģisko organizāciju tiesības uz īpašumu, tai skaitā uz kulta ēkām – atrauti no 105. panta (tiesībām uz īpašumu). Tāpat arī tiesības uz reliģiskas propagandas veikšanu skatāmas kontekstā ar Satversmes 100. pantu, misionāru darbība – ar Satversmes 98. pantu, bet tiesības uz reliģisku izglītību kontekstuāli uzlūkojamas caur 112. panta (tiesībām uz izglītību) prizmu.

42. Reliģijas brīvības *forum internum* un *forum externum*. Satversmes 99. panta pirmajā teikumā ietvertā Reliģijas brīvības klauzula ietver divas koncepcijas – "tiesības ticēt" un "tiesības darboties". Tiesības ticēt jāsaprot kā iekšējs (*forum internum*) individuāls un dziļi personisks pārdzīvojums, cilvēkam pievēršoties (lūdzot, apcerot, meditējot, domājot utt.) vienam vai vairākiem pārdabiskiem, pārcilvēciskiem spēkiem, ko viņš izjūt un pārdzīvo kā svētumu. Šāda darbība pēc būtības ir neaktīva un intraverta, kas tādējādi attiecas uz cilvēka privātās dzīves jomu. Tā faktiski ir absolūta jeb neierobežojama tiesība. Cita lieta ir ar tiesībām darboties jeb "ārēju ticības manifestāciju"⁵⁹ *forum externum* –

⁵⁶ Tam tā arī ir jābūt, jo likumprojekta nolūks ir saskaņot likuma normas ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas nosacījumiem. Tas redzams no 1997. gada 12. jūnija 1. lasījuma stenogrammas, kur Juridiskās komisijas vārdā deputāts Juris Kaksītis Saeimu informē par šādu lietu.

⁵⁷ Olsen. H.P. *The Right to Freedom of Religion. A Critical Review. Constitutional Law*. Ed. by Wahlgren O. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, 2007, p. 231.

⁵⁸ Sevišķi labi to var konstatēt, aplūkojot ECT lēmumus, kur redzams, ka reliģijas brīvības pārkāpums rokrokā iet ar vārda, biedrošanās u.c. brīvību pārkāpumiem. (Skat., piem., ECT spriedumu *Kokkinakis v. Greece*. 14307/88, 25.05.1993.)

⁵⁹ Levits E. *Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības. Satversme un cilvēktiesības: gadagrāmata 1999*. Cilvēktiesību Žurnāls Nr. 9-12. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2000, 32. lpp.

religisku ceremoniju izpildīšanu, sludināšanu u.tml. Reliģijas brīvību ierobežot var tikai likumā paredzētajā kārtībā un apjomā, kad tas demokrātiskā sabiedrībā ir nepieciešams saskaņā ar ierobežojuma pamatprincipiem, kas noteikti Satversmes 116. pantā, Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 52.3. pantā (garantēto tiesību apjoms) un ECK 9. panta otrajā daļā, lai nodrošinātu citu cilvēku tiesības, demokrātisku valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.⁶⁰

43. Tiesības veikt reliģiskus rituālus. No starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un Satversmes 99. panta pirmajā teikumā (virsteikumā) ietvertās reliģijas brīvības klauzulas var izdalīt deviņas⁶¹ galvenās tiesības, no kurām izriet citas tieši neminētas tiesības. Par vienu no fundamentālākajām ir jāatzīst tiesības uz reliģijas rituālu veikšanu. Juridiskajā zinātnē ir pat izskanējis viedoklis, ka tikai reliģisko rituālu aizsardzības pienākums ir iemesls, kāpēc reliģijas brīvība ir atsevišķa cilvēktiesība un nevar tikt nosepta ar citām cilvēktiesībām.⁶² Ir valstis (piemēram, Itālijas konstitūcijas 19. pants), kas paredz tiesības paust reliģisko pārliecību, arī veicot reliģiskos rituālos (tai skaitā publiski). Reliģiski rituāli un ceremonijas ietver attiecīgās ticības vai pārliecības elementus, un to izpausmes arī veido reliģisko kultu. Kults savā būtībā nozīmē rituālu un ceremoniju sistēmu zināmas reliģijas vai ticības ietvaros⁶³ un ir uzskatāms par baznīcas kā institucionalizētas reliģijas vienu no pamatelementiem. Krimināllikumā ir paredzēti sodi par reliģisko rituālu un reliģiska rakstura sapulču traucēšanu (151. pants), kura var būt tikai apzināta⁶⁴ un nav saņemama kā kritika “par reliģiskām sapulcēm”, jo tiem, kas publiski izrāda savu pārliecību, ir jābūt gataviem uz kritiku un jābūt gataviem, ka viņu publiski paustie uzskati tiks uzverti nedraudzīgi. Lai gan par vērsanos pret personas reliģijas brīvību vai pārliecību Krimināllikumā sods nav paredzēts, ja nodarījums ir pietiekami nopietns, šāds noziegums līdz tiesai var nonākt nevis kā reliģiska rakstura, bet vispārēja rakstura nodarījums pret personas privātumu. Tiesības veikt reliģiskus rituālus var iedalīt šādi: tiesības veikt reliģiskus rituālus vienatnē, tiesības veikt reliģiskus rituālus kopā ar citiem savas ticības kulta

⁶⁰ Skat. Satversmes tiesa. 2006-03-0106. 23.11.2006. 13.2 punkts.

⁶¹ Nav izslēgts iedalījums arī pēc citiem kritērijiem, piemēram, *Nazils Ganea (Nazila Ghanea)* iedala pēc reliģijas brīvības izpausmēm, klāt skaitot vēl atsevišķas personu grupas, ierobežojumus utt.: (1) Iekšēja reliģijas brīvība (*internal freedom*); (2) Reliģijas brīvības ārējās izpausmes (*external freedom*); (3) bezspaidu princips (*noncoercion*); (4) nediskriminācija (*non discrimination*); (5) vecāku un aizbildņu tiesības; (6) korporatīvā brīvība un tiesiskais statuss; (7) iespējamie ierobežojumu limiti ārējām izpausmēm; (8) *nonderogability*. (Ed. by. Bahia G., Cole Durham W., Lindholm T., Tahzib-Lie. *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Oslo: Martinus Nijhoff, 2004, p. xxxvii-xxxix)

⁶² Olsen. H. P. *The Right to Freedom of Religion. A Critical Review*. Constitutional Law Ed. by Wahlgren O. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, 2007, p. 237.

⁶³ Mušinskis L. *Baznīca un Liturģija*. Austrālijas latviešu Evanģēliski luterisko draudžu apvienība, 1997, 175. lpp.

⁶⁴ Konkrēti sods ir paredzēts “par reliģisku rituālu tīšu traucēšanu, ja tie nepārkāpj likumu un nav saistīti ar personas tiesību aizskaršanu”. Krimināllikuma komentāros skaidrots, ka reliģisku rituālu traucēšana var izpausties kā “nelikumīga dievnama slēgšana; aizliegums noturēt kulta ceremonijas, veikt tādu reliģiskus rituālus kā laulības, kristīšana, nelaiķa izvadīšana; vardarbība pret personu, kas piedalās šādā rituālā, vai kulta kalpiem”. (Kraštinš U., Liholaja V., Niedre A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs Nr. 2. Sevišķā daļa*. Rīga: firma AFS, 2007, 313. lpp.). Panta izpratnē vainīgais, traucējot reliģiskus rituālus, var vērsties kā pret oficiāli reģistrētu reliģisku apvienību un tās locekļiem, tā arī pret atsevišķiem ticīgajiem. (Kraštinš U. (Red.) *Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 195. lpp.)

ēkās, tiesības veikt reliģiskus rituālus publiskā telpā, tiesības uz reliģisku diētu un ēdiena sagatavošanu saskaņā ar savas reliģijas priekšnoteikumiem (piemēram, ebreju *Kašruta* tiesības), tiesības uz dzīvnieku nogalināšanu saskaņā ar reliģiskiem priekšrakstiem, tiesības uz medicīniskām manipulācijām saskaņā ar savu reliģiju,⁶⁵ tiesības tikt apbedītam saskaņā ar savas reliģijas rituāliem, tiesības saņemt reliģisko palīdzību (aprūpi) saskaņā ar savas reliģijas rituāliem, tiesības uz reliģisku svētku svinēšanu, tiesības atturēties no dalības reliģiskos rituālos (piemēram, Somijas konstitūcijas 11. panta otrā daļa).

44. Tiesības izplatīt (propagandēt) savu reliģiju ir ļoti plašas: misionārisms, svētceļojumi, reliģiskas literatūras izplatīšana, reliģisku viedokļu izplatīšana plašsaziņas līdzekļos, uz reliģiju balstītas labdarības organizēšana utt. Šai kategorijā var ierindot jautājumu par reliģiska apģērba (arī simbolu) nēsāšanu. ECK 9. pants neaizsargā itin visas ar reliģiju motivētas un iedvesmotas rīcības, kā arī ne vienmēr nodrošina tiesības rīkoties atbilstoši reliģiskajam uzskatam, jo demokrātiskā sabiedrībā, kur paralēli pastāv vairākas reliģijas, ir jāreķinās ar iespējamiem ierobežojumiem, lai maksimāli samērotu dažādu reliģisko grupu intereses un respektētu ikviena brīvības. Valstij ir nozīmīga loma šajā dažādu reliģiju līdzās pastāvēšanas organizēšanā. Līdz ar to valstij ir pienākums nodrošināt dažādu reliģisku grupu savstarpēju toleranci un iecietību, un tas panākams ar likumu.⁶⁶

45. Tiesības neticēt (negatīvā reliģijas brīvība). Jau 18. gs. parādījās doma, ka visām personām jāpiemīt pilnai brīvībai uz reliģisko pārliecību: ne tika brīvībai uz savu skatījumu par reliģiju, bet arī brīvībai no reliģijas.⁶⁷ Reliģijas brīvības klauzula, kas ietverta Satversmes 99. panta pirmajā teikumā, ietver tiesības brīvi ticēt vai neticēt un praktizēt vai nepraktizēt ticību,⁶⁸ no tā izriet reliģijas brīvības iedalījums pozitīvajā reliģijas brīvībā un negatīvajā reliģijas brīvībā. Tā tiesībām atteikties no reliģiskās izglītības vai tiesībām uz alternatīvu izglītību nav jābūt *expressis verbis* noteiktām valsts pamatlikumā (piemēram, Japānas konstitūcijas 20. pants), bet tās izriet automātiski no reliģijas brīvības iepriekšminētā iedalījuma pozitīvajā un negatīvajā brīvībā. Līdzīgi ir ar tiesībām uz reliģisku rituālu veikšanu, bez kurām reliģijas brīvība nav iedomājama. Ir valstis, kas tiesības uz atteikšanos no dalības reliģiskos rituālos *expressis verbis* ieraksta savā pamatlikumā (piemēram, Somijas konstitūcijas 11. panta otrā daļa, Polijas konstitūcijas 53. panta septītā daļa, Veimāras konstitūcijas 136. panta piektā daļa), taču neatkarīgi no tā šādas tiesības pastāv arī tajās valstīs, kas atzīst reliģijas brīvību. To ir atzinusi arī ECT.⁶⁹ Līdzīgi ir ar citām tiesībām, kas izriet no reliģijas brīvības.

⁶⁵ Pirmām kārtām domāta ebreju vīriešu dzimumlocekļa priekšsādiņas apgriezīšana, jo Tora liek veikt apgriezīšanu katram ebreju zēnam astotajā dzīves dienā – kā Visaugstākā un sentēva Ābrama savienības zīmi.

⁶⁶ ECT spriedums *Dogru v. France*. 27058/05, 04.12.2008.

⁶⁷ ASV tēvs dibinātājs T. Džefersons nepaguris proponēja, ka “*All persons shall have full and free liberty of religious opinion; nor shall any be compelled to frequent or maintain any religious institution: freedom for religion, but also freedom from religion.*” (Gaustad E. S. *Faith of Our Fathers: Religion and the New Nation*. San Francisco: Harper&Row, 1987, p. 38.)

⁶⁸ Vildbergs H. J., Feldhūne G. *Atsauces Satversmei: mācību līdzeklis*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 120. lpp.

⁶⁹ Tā savulaik Sanmarino tautas priekšstāvjiem, stājoties amatā, bija jāzvēr pie Bībeles, neskatoties uz to reliģisko pārliecību: “[...] *Es, ..., zvēru pie Bībeles, ka būšu labticīgs un ievērošu Republikas konstitūciju.*” ECT šādu obligatorisku Svēto rakstu iekļaušanu zvērestu tekstā uzskata par pretēju reliģijas brīvības principam, jo netika dotas iespējas izmantot no principa izrietošās negatīvās tiesības. (ECT spriedums *Buscarini and Others v. San Marino*. 24645/94, 18.02.1999.)

46. Tiesības mainīt savu reliģisko pārliecību nozīmē arī tiesības saglabāt savu reliģisko pārliecību un vardarbīga spiediena gadījumā arī tiesības saņemt valsts aizsardzību pret šādu spiedienu (*prozelītismu*). Reliģijas brīvība sargā cilvēku no piespiedu ietekmēšanas no ārpusē (piemēram, piespiedu ideoloģiskas indoktrinācijas, piespiedu psihofarmakoloģisko līdzekļu ievadīšanas, pacifista iesaukšanas militārajā dienestā).⁷⁰ Reliģijas lietās neviens nedrīkst tikt spiests ne rīkoties pret savu sirdsapziņu, ne arī tikt traucēts rīkoties, ievērojot saprāta robežas, saskaņā ar savu sirdsapziņu – gan privāti, gan publiski, gan vienatnē, gan biedrojoties ar citiem.⁷¹ Tiesības uz reliģisko brīvību (..) ir cilvēka personiskās tiesības uz pilsonisko brīvību, tas nozīmē būt pasargātam saprātīgās robežās no ārējas piespiešanas reliģiskajā ziņā, ko veiktu politiskā vara. Šīm dabiskajām tiesībām ir jātiek atzītām sabiedrības juridiskajā iekārtā tādā veidā, lai tā kļūtu par civiltiesību sastāvdaļu.⁷² Konstitucionāla aizsardzība paturēt (vai mainīt), tāpat kā nosacījums, ka reliģiskā pārliecība nevar būt par pamatu kriminālatbildībai, ir *expressis verbis* noteikta daudzu valstu konstitūcijās (piemēram, Igaunijas konstitūcijas 41. pants).

47. Tiesības uz savas reliģijas (reliģiskā pārliecības) aizsardzību (piemēram, simbolu u.c.) ir tikpat plaši interpretējamas tiesības kā tiesības uz reliģiskiem rituāliem. Valstij ir pienākums nodrošināt indivīdiem un/vai reliģiskām organizācijām darbības sfēru, kur pasaules uzskats var attīstīties un būt pasargāts no citu ticības virzienu piekriņķu vai konkurējošo reliģisko grupu uzbrukumiem vai ierobežojumiem.⁷³ Pie šīm tiesībām bez šaubām ir pieskaitāmas tiesības uz reliģisko izglītību, kas ietver tiesību apakšgrupu (tiesības saņemt savas reliģijas apmācību, tiesības uz reliģiskas izglītības mācīšanas nodrošināšanu, tiesības uz garīgā personāla apmācību, tiesības uz reliģiski izglītojošas literatūras iespiešanu un izplatīšanu u.c.). Jāatzīmē, ka tiesības uz savu bērnu audzināšanu, balstoties uz savu reliģisko pārliecību, ir atzīta vairākos ECT spriedumos, kā arī daudzu ES valstu konstitūcijās (piemēram, Rumānijas konstitūcijas 29. panta sestajā daļā).

48. Juridisko personu (reliģisko organizāciju) tiesības uz reliģijas brīvību. Jau pirmajā neatkarības laikā juridiskajā literatūrā tika secināts, ka “*baznīca arvien ir bijusi īpatns, atsevišķs, patstāvīgs organisms valstī ar savām iekšējām normām un savu pārvaldi, saviem līdzekļiem, saviem īpašumiem un savu tiesu un viņai, kā arī atsevišķiem tās orgāniem ir juridiskas personas tiesības*”.⁷⁴ Kā jau minēts, reliģijas brīvība attiecināma arī uz juridiskām personām tiktāl, ciktāl to vispār var attiecināt. Kā juridiskajā literatūrā minēts – reliģijas brīvība ir individuāla tiesība ar kolektīvu dimensiju, kuras realizācija var notikt kopā ar citiem.⁷⁵ Tās reliģijas brīvības tiesības, kuras var attiecināt uz juri-

⁷⁰ Levits E. *Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu - Cilvēka pamattiesības. Satversme un cilvēktiesības: gadagrāmata 1999*. Cilvēktiesību Žurnāls Nr. 9-12. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2000, 32. lpp.

⁷¹ Vatikāna II koncils, Dekl. *Dignitatis humanae*, 2: AAS 58 (1966), 930. lpp.; sal. pats, Past. konst. *Gaudium et spes*, 26: AAS 58 (1966), 1046. Citēts pēc: *Katoliskās Baznīcas katehisms*. Rīgas metropolijas kūrīja. Rīga, 2000, 524. lpp.

⁷² *Katoliskās Baznīcas katehisms*. Rīgas metropolijas kūrīja. Rīga: 2000, 524. lpp.

⁷³ Vildbergs H. J., Feldhūne G. *Atsauces Satversmei: mācību līdzeklis*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 121. lpp.

⁷⁴ Balodis V. *Valsts un baznīcas kopība*. Jurists, 1938, Nr. 3/4 (89/90), 50. lpp.

⁷⁵ Olsen. H. P. *The Right to Freedom of Religion A Critical Review/Constitutional Law* Ed. by Wahlgren O. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, 2007. p. 230.

diskām personām, pamatā (ar atsevišķiem izņēmumiem) ir attiecināmas uz reģistrētām reliģiskām organizācijām.⁷⁶ Tām reliģiskajām organizācijām, kuras nav reģistrējušas kā reliģiskas organizācijas, atsevišķas tiesības piemīt nevis kā juridiskai personai, bet gan kā šīs reliģijas sekotājiem – atsevišķiem indivīdiem (piemēram, tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi, bērnu audzināšanu saskaņā ar savu reliģisko pārliecību). Reģistrācijas institūts reliģiskām organizācijām nav obligāts priekšnosacījums darbībai, bet apliecinājums, ka valsts to atzīst un nepamatota darbības ierobežošana nenotiks. Reģistrācija ir apliecinājums, ka reģistrētā reliģiskā organizācija ir atbilstoša ECK 9. panta kritērijiem jeb ir “neapstrīdama, nopietna, vienota un nozīmīga”.⁷⁷ Jāatzīmē, ka no iepriekšminētā izriet arī tiesības apvienoties reliģiskās organizācijās. Reliģijas brīvība pirmām kārtām attiecināma uz indivīda iekšējo apziņas sfēru, tomēr tai pašā laikā runa nav tikai par teorētiskas dabas pārdomām un sajūtām, jo tiek aptverti dažādi konkrēti sociālās dzīves aspekti. Piemēram, cilvēkiem ar atšķirīgu reliģisku pārliecību nevar rasties neērtības, pulcējoties vienkopus.⁷⁸ Reliģijas brīvība nozīmē cilvēka tiesības brīvi paust savu ticību, ne tikai atrodoties vienatnē savā privātajā teritorijā, bet arī atrodoties kopā ar citiem, atrodoties publiskā telpā un kopā ar savas reliģijas paudžiem.⁷⁹

49. Tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi neatkarīgi no savas reliģiskās pārliecības ir aizsargājama tiesība arī saskaņā ar Satversmes 91. pantu. Vienlīdzības principa pārkāpums, balstoties uz reliģiju, ir aizliegts, un Reliģisko organizāciju likuma legaldefinīcijā (4. panta pirmajā daļā) noteikts, ka tieša vai netieša iedzīvotāju tiesību ierobežošana vai priekšrocību radīšana iedzīvotājiem, kā arī jūtu aizskaršana vai naida celšana sakarā ar viņu attieksmi pret reliģiju ir aizliegta. Par personu reliģisko jūtu aizskaršanu vai naida celšanu sakarā ar šo personu attieksmi pret reliģiju vai ateismu Krimināllikuma 150. pants paredz brīvības atņemšanu līdz diviem gadiem vai piespiedu darbu, vai naudas sodu līdz četrdesmit minimālajām mēnešalgām.⁸⁰ Jāpiezīmē, ka atsevišķi reliģijzinātnieki ir pauduši viedokli,⁸¹ ka “reliģisko jūtu aizskaršanas” vietā ir pareizāk runāt par “naida runu”, kas nozīmē mutiski vai rakstiski izteiktus aicinājumus uz vardarbību, indivīdu un grupu tiesību nepamatotu ierobežošānu, aizvainojošu vai pazemojošu vārdu lietošanu, kas kurina naidu. Ar to acīmredzami domājot, ka personai nodarītu aizskārums ir grūtāk vērtēt nekā reliģiju noniecinošas verbālas izpausmes.

⁷⁶ Skat. Satversmes tiesa. Lēmums par tiesvedības izbeigšanu. 2002-07-01, 11.11.2002.

⁷⁷ ECT spriedums *Campbell and Cosans v. United Kingdom*. 7511/76; 7743/76, 25.02.1982.

⁷⁸ Serrano J. S., Sánchez C. O. *Extensions to the fundamental right of religious freedom*. Pieejams: <http://info8.juridicas.unam.mx/cont/2/arc/arc6.htm>.

⁷⁹ ECT spriedums *Kokkinakis v. Greece*. 14307/88, 25.05.1993.

⁸⁰ Krimināllikuma komentāros par Krimināllikuma 150. pantu atzīmēts, ka no objektīvās puses tā ir aktīva darbība, kura var izpausties kā personas tiesību tieša vai netieša ierobežošana; jebkuru priekšrocību radīšana personām; personu reliģisko jūtu aizskaršana; naida celšana. Šīs darbības tiek veiktas sakarā ar cietušā attieksmi pret reliģiju vai ateismu. Reliģiskās jūtas var aizskart, pazemojot personu, nepieklājīgi izsakoties par viņu, noniecinot personas attieksmi pret reliģiju vai ateismu utt., ko var izdarīt mutveidā, rakstiski vai ar darbību. Naida celšana nozīmē izplatīt mutiski vai rakstiski, plašsaziņas līdzekļos vai citādi idejas, teorijas un uzskatus vairāk vai mazāk plašā personu lokā, lai izraisītu šo personu naidīgu attieksmi pret kādas citas reliģijas pārstāvjiem vai ateistiem. (Kraštinš U., Liholaja V., Niedre A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs Nr. 2. Sevišķā daļa*. Rīga: Firma AFS, 2007, 311.–312.lpp.)

⁸¹ Krūmiņa-Konkova S., Tēraudkalns V. *Reliģiskā dažādība Latvijā*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, izdevniecība “Klints”, 2007, 89. lpp.

50. Reliģijas brīvības ierobežošana. Pat valstīs, kuras savās konstitūcijās (piemēram, Lietuvas konstitūcijas 27. panta pirmā daļa) nosaka, ka reliģijas brīvība ir absolūta (neierobežojama), paredz, ka tā tomēr ir ierobežojama “ar likumu, ja tas nepieciešams sabiedrības drošības, sabiedriskās kārtības, cilvēku veselības un tikumības, kā arī citu personas pamattiesību un brīvību aizsardzībai” (Lietuvas konstitūcijas 26. panta ceturtā daļa). Reliģijas brīvība ir ierobežojama, lai varētu samierināt dažādu reliģiju piekritēju un grupu kontroversiāli pretējus uzskatus. Valstī, kas sevi deklarē par demokrātisku, ir jāpieņem, ka vairākām reliģijām pastāvēt līdzās, reliģijas brīvības izpausmes var pakļaut zināmiem samērīgiem ierobežojumiem. Tas ir nepieciešams, lai saskaņotu dažādu reliģisku grupu intereses un nodrošinātu cieņu pret ikvienas personas pārliecību.⁸² Lai pamattiesības ierobežojums būtu atbilstošs Satversmes 1. pantam, arī reliģijas brīvības ierobežojumam jābūt noteiktam ar likumu un mērķim jābūt leģitīmam.⁸³ Tam jābūt samērīgam ar leģitīmo mērķi⁸⁴ un jākalpo noteiktam uzdevumam – jāaizsargā citas konstitucionāla ranga vērtības⁸⁵ vai citas svarīgas intereses, kuru aizstāvēšanai ierobežojums ir vajadzīgs.⁸⁶ Ar reliģisko pārliecību nevar attaisnot noziegumus vai likumu nepildīšanu. Reliģijas brīvība nevar kalpot par likumpārkāpuma attaisnojumu, tāpēc sabiedrības interesēs šādas izpausmes ir ierobežojamas.

D. Baznīcas atdalītība no valsts (99. panta otrais teikums)

51. Latvijas Satversmes 99. panta otrajā teikumā ir iekļauta baznīcas atdalītības no valsts klauzula, kas nosaka Latvijas valsts attieksmi pret reliģiju un reliģiskām organizācijām. Tas nozīmē, ka valstij vienādi jāattiecas kā pret saviem pilsoņiem, tā arī pret baznīcām, nešķirojot tās pēc konfesionālām pazīmēm.

52. Valsts un baznīcas atdalītības principu nepārkāpj ligumi starp valsti un baznīcām, kā arī speciāli likumi, kas pieņemti Latvijā, jo tie nereglamentē jautājumus, kas ietilpst reliģisko organizāciju kompetencē. Šādi valsts pauž savu īpašo attieksmi pret konkrētām reliģiskām organizācijām.

53. Valsts uzticība nevar būt motivēta tikai ar organizācijas konkrēto reliģisko orientāciju. Jau 1922. gadā Satversmes sapulcē, apspriežot Satversmes II daļas projektu, kurā bija atdalītības klauzula, deputāti puda viedokli, ka baznīca nedrīkst konkurēt ar valsts varu. Baznīcas tuvināšanās valstij var nest ļaunumu pašai baznīcai. Sociāldemokrātu pārstāvji kā atdalītības pamatnosacījumu minēja to, ka baznīcai “nevajadzētu saņemt no valsts nekādus līdzekļus priekš savas uzturēšanas”.⁸⁷ Valsts var atbalstīt reliģisku organizāciju ar reliģiju nesaistītu mērķu īstenošanā, piemēram, finansējot baznīcas kultūrvēsturisko pieminekļu atjaunošanu, kas ir visas nācijas vērtība, atbalstot baznīcas sociālo darbu sabiedrības sociāli neaizsargāto locekļu aprūpē. Valsts šos un citus pasākumus var atbalstīt kā tieši, tā pastarpināti (ar nodokļu atvieglojumiem).

⁸² ECT spriedums *Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova*. 45701/99, 03.12.2001.

⁸³ Skat. Satversmes tiesa. 2005-19-01. 22.12.2005. 9. punkts; Satversmes tiesa. 2005-18-01. 14.03.2006. 13. punkts.

⁸⁴ Skat. Satversmes tiesa. 2-1-12-01. 19.03.2002. 3.1. punkts.

⁸⁵ Skat. Satversmes tiesa. 2005-19-01. 22.12.2005. 9. punkts.

⁸⁶ Skat. Satversmes tiesa. 2006-42-01. 16.05.2007. 10. punkts.

⁸⁷ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 8. sēdes stenogramma, 681., 692. lpp. (01.02.1922).

54. Katra valsts atkarībā no tās vēstures, valdošajām tradīcijām un iedzīvotāju vidū izplatītajām reliģijām izvēlas sev optimālāko risinājumu⁸⁸ jautājumā par attiecībām ar baznīcu. Latvijā pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados valsts un baznīcas attiecību modeļus klasificēja vienkāršoti, jo tika pieņemts, ka pastāv vien divi modeļi, kas ir viens otra pretmeti. Pirmais tika dēvēts par baznīcas un valsts apvienības veidu, bet otrais – par baznīcas un valsts nošķiršanas veidu.⁸⁹ Šobrīd šī situācija kļuvusi niansētāka, lai gan kopumā ņemot šāds iedalījums ir pieņemams arī mūsdienās.

55. Starp Eiropas Savienības 27 valstīm ir tādas, kur pastāv striktais baznīcas atdalītības modelis (piemēram, Francijas *laïcité* modelis aizliedz jebkuru reliģisku simbolu lietošanu, nēsāšanu publiskā iestādē),⁹⁰ mērenais baznīcas atdalītības modelis (piemēram, Baltijas valstis, Vācija, Polija, Ungārija, Spānija un Itālija) un valsts baznīcas modelis (piemēram, Malta,⁹¹ Norvēģija, Dānija un Apvienotā Karaliste, kur valsts galva vienlaikus ir baznīcas vadītājs un baznīcas iekšējie jautājumi tiek aplūkoti valsts tiesā). Visizplatītākais Eiropā ir tieši mērenais baznīcas atdalītības modelis, bet valsts baznīcas modelis ir galvenokārt monarhijās (izņēmums ir Zviedrija un Spānija).⁹² Valsts baznīcas pastāvēšana, protams, ir cieši saistīta ar konkrētajiem apstākļiem, tradīcijām,⁹³ kamēr atdalītības modelis vistiešāk izriet no politiskās izšķiršanās. Tā, piemēram, Zviedrija 2000. gadā no valsts baznīcas modeļa pārgāja uz baznīcas atdalītības modeli, kamēr kaimiņvalsts Norvēģija nesaskatīja vajadzību pēc šādas reformas.⁹⁴ Eiropas Cilvēktiesību komisija savulaik atzina⁹⁵ - kamēr valsts baznīcas sistēma nepārkāpj ECTK 9. pantu un pilsoņiem valsts baznīcās dalība nav obligatoriska,⁹⁶ tikmēr šo modeli nevar atzīt par nosodāmu.

⁸⁸ Krūmiņa-Koņkova S., Tēraudkalns V. *Reliģiskā dažādība Latvijā*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministrijas sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, izdevniecība Klints, 2007, 77.–78. lpp.

⁸⁹ Feijs A. *Par svēto un labo*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, 76. lpp.

⁹⁰ Conseil d'Etat, 10 March 1995, Fatima et Fouzia Oukili c. Collège Xavier Bichat de Nantua.

⁹¹ Maltes Republikas konstitūcijas 2. panta pirmā daļa nosaka, ka Maltes reliģija ir Romas katoļu baznīcas reliģija.

⁹² Tā piemēram, Grieķijas Republikas konstitūcijas 3. panta pirmā daļa nosaka: Grieķijas valdošā baznīca ir Grieķijas Jēzus Kristus Ortodoksālā baznīca. Īslandes konstitūcijas 62. pants nosaka: Evaņģēliski Luteriskā baznīca ir Īslandes valsts baznīca, kura ir valsts atbalstīta un aizsargāta. Argentīnas Republikas konstitūcijas 2. pants nosaka: Argentīnas federālā valdība atbalsta Romas katoļu baznīcas reliģiju. Monarhiem šādās valstīs ir duāls statuss, jo viņi ir valsts un baznīcas galva vienlaikus. Piemēram, Norvēģijas un Apvienotās Karalistes monarhi ir augstākās reprezentatīvās personas gan valsts varai, gan valsts baznīcai. Norvēģijas monarhs saskaņā ar konstitūciju ir Norvēģijas Karalistes Nacionālās baznīcas galva (16. p.), bet Apvienotās Karalistes monarhs saskaņā ar Kronēšanas zvēresta aktu ir Anglikāņu **baznīcas galva un aizstāvis**. Apvienotās Karalistes monarhs līdzīgi norvēģu kolēģim nevar būt, piemēram, katolis vai musulmanis un var precēties vienīgi ar savas ticības pārstāvi. Apvienotās Karalistes monarham ir jāzvēr saglabāt un aizstāvēt Anglikāņu baznīcu, savukārt anglikāņu garīdzniecība zvēr uzticību britu karaļtronim. Svarīga britu monarha reliģiskās prerogātas sastāvdaļa (līdzīgi kā norvēģu kolēģim) ir pienākums iecelt savu "vietnieku" baznīcā – Anglijas baznīcas arhibīskapu. Tāpat Apvienotās Karalistes monarhs iecel premjerministra ieteiktos kandidātus baznīcas apriņķu pārziņu amatā. (Balodis R. *Apvienotās Karalistes monarha prerogātu specifika un izpausmes mūsdienās*. Likums un Tiesības, 2004, 6. sēj., Nr. 10 (62)).

⁹³ Berggrāvs E. *Valsts un Cilvēks*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2004, 297. lpp.

⁹⁴ Ir valstis, kas par oficiālo reliģiju nosaka kādu reliģiju, turpat paredzot, ka ikvienam valsts iedzīvotājam ir reliģijas brīvības tiesības (piemēram, Norvēģijas konstitūcijas 2. p.).

⁹⁵ ECT spriedums *Darby v. Sweden*. 11581/85, 23.10.1990.

⁹⁶ Martínez-Torrón I., Navarro-Valls R. *The Protection of Religious Freedom in the System of the Council of Europe*. Ed. by Bahia G., Cole Durham W., Lindholm T., Tahzib- Lie. *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Oslo: Martinus Nijhoff, 2004, p. 217.

56. Baznīcas atdalīšana no valsts nav pamattiesību, bet gan valsts institucionālās iekārtas jautājums. Latvijā savulaik bija šaubas par 99. panta otrajā teikumā noteiktās baznīcas atdalītības no valsts iekļaušana. Interesanti, ka atdalītība kā konstitucionāls princips tika apšaubīts gan Satversmes sapulcē, apspriežot Satversmes otrās daļas projektu,⁹⁷ gan arī spriežot par Pamattiesību daļu pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu beigās.⁹⁸ Tomēr jāatzīst, ka valsts un baznīcas attiecību jautājums ir atrunāts lielākajā daļā valstu. Latvijā, ja Satversmes 99. pantā nebūtu otrā teikuma, tik un tā pastāvētu baznīcas atdalītības no valsts modelis, jo tas izriet no Satversmes interpretācijas. Satversmes sapulce savulaik ir izskatījusi K. Irbes ierosinājumu Satversmi iesākt ar Dieva piesaukšanu: “Pateikdamās visvarenam Dievam par iegūto brīvību Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes Sapulcē ir nolēmusi dot sekojošu valsts Satversmi”⁹⁹ Satversmes sapulce ir noraidījusi šādu Satversmes preambulu, kurā būtu piesaukts Dievs. Debatēs par šo priekšlikumu skaidri atklājas Satversmes tēvu attieksme pret reliģiju. Satversmes sapulces loceklis P. Šīmanis norādīja, ka atsauce uz Dievu izveidotu nelāgu asociāciju par valsts lojalitātes saistību ar reliģiju.¹⁰⁰ Vēl Satversmes tēvi norādīja, ka Latvijā šādai atsaucei iztrūkst attiecīgas tradīcijas (F. Cielēns)¹⁰¹ un Dieva pieminēšana uzskatāma kā nelāga cariskā režīma pagātnes pagātnes palieka (A. Petrēvics).¹⁰² Pret Dieva pieminēšanu Satversmē iestājas F. Trasūns ar Bībeles bausli (Tev nebūs Dieva vārda nelietīgi velti valkāt).¹⁰³ Diskusijās nepārprotami parādās reliģijas elementu formālais raksturs Latvijas valsts simbolikā – pamatojot Dieva piesaukšanas nelietderīgumu Satversmē, atsevišķi deputāti (A. Klīve) pievēršas arī Dieva vārda lietošanai valsts himnā. Viņš diskusijās atzīmēja, ka himna “Dievs, svētī Latviju” tiek dziedāta “nevis tādēļ, ka tā iesākas ar vārdu “Dievs”, bet tādēļ, ka viņa ir mūsu himna”. Priekšlikums preambulu sākt ar atsauci uz Dievu tiek noraidīts (par – 17 balsis, pret – 68, atturas – 47 un klāt nav 19). Ņemot vērā, ka šīs diskusijas ir nevis par Satversmes otro daļu, kas netika pieņemta, bet gan Satversmes pamatteksta apspriešanas atreferējums, šī diskusija par preambulu ir ļoti nozīmīgs interpretācijas avots, kas norāda uz Latvijas Republikas laicīgo raksturu.

57. Baznīcas atdalītības no valsts būtība savulaik ir izkristalizējusies, debatējot Satversmes sapulcē 1922. gadā. Satversmes sapulces loceklis A. Petrēvics (sociāldemokrāts mazinieks) ir šādu izteikumu autors: “Reliģijai un reliģiozām vietām ir jāpaliek savā vietā, viņām ir vieta baznīcā, bet ne parlamentā un politikā.”¹⁰⁴ Valsts vara skatīsies uz baznīcu –

⁹⁷ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 7. sēdes stenogramma, 640.–643. lpp. (31.01.1922.).

⁹⁸ Levits E. *Piezīmes par Satversmes 8.nodaļu - Cilvēka pamattiesības. Satversme un cilvēktiesības: gadagrāmata 1999.* Cilvēktiesību Žurnāls Nr. 9-12, LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta izdevums Rīga, 2000, 32. lpp.

⁹⁹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, IV sesijas 7.sēdes stenogramma, 134. lpp. (04.11.1921.).

¹⁰⁰ Turpat, 150. lpp.

¹⁰¹ Turpat, 135. lpp.

¹⁰² Turpat, 136. lpp.

¹⁰³ Turpat, 139. lpp.

¹⁰⁴ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, IV sesijas 7. sēdes stenogramma, 136. lpp. (04.11.1921.).

un tas tai ir jādara – lai baznīca nemēģina valsti sagāzt. Ja baznīca to darīs, tad valsts var šē iejaukties; bet baznīcas iekšējās lietās, kā tā izpilda savu kultu, kā mācītāji teic savus sprediķus, kādus sprediķus teic, tanīs lietās valsts vara neiejaucas.¹⁰⁵ Tagad mums šē pirmajiem ir jāuzstājas par to, lai baznīca nenodarbotos ar tām lietām, kas viņai nepiekrīt, ar valsts lietām, ar valsts pārvaldību, lai viņa nenodarbojas ar aģitāciju no kanceles par parlamenta vēlēšanām, par tiem likumiem, kādi tur jāizdod. Lai viņi māca savus baznīcas likumus, savas baznīcas ieražas un tikumus – lai viņi tos sludina no kanceles un neiejaucas valsts darīšanās (...). Mēs gribam panākt, lai valsts baznīca Latvijā nepastāv un lai ne viena, ne otra no Latvijā pastāvošām reliģijām – ne katoļu, ne pareizticīgo, ne protestantu – nevar baudīt nekādas priekšrocības.¹⁰⁶ Satversmes komentējamā pantā noteikto atdalītības saturu interpretēt var atkarībā no nozīmes, kādu likumdevējs ir ielicis šai 99. panta otrajā teikumā, jeb “ielasīt” atkarībā no attiecīgās valsts tiesībzinātnes atziņām par atdalītību. Tas ir tāpēc, ka valstīs eksistējošie atdalītības modeļi ir ierindojami no “striktas” līdz “mērenai” (dažkārt šo modeļi dēvē arī par “kooperatoru” modeļi).

58. Striktās atdalītības viedoklis ietver virkni kategorisku tiesisku maksimu:¹⁰⁷

(1) valsts nedrīkst iejaukties reliģisko organizāciju iekšējās lietās, pēdējās savukārt nedrīkst iejaukties valsts lietās;

(2) reliģisko organizāciju vienlīdzības atzīšana valsts priekšā;

(3) reliģijas ieskaitīšana privāttiesību sfērā;

(4) reliģiskajām organizācijām tiek liegts pildīt jebkādas valsts funkcijas;

(5) reliģisko organizāciju politiskās aktivitātes ierobežošana, arī politisko partiju dibināšanas aizliegums;

(6) reliģiskās organizācijas izolētas no laicīgās (valsts) izglītības, veselības, sociālās aizsardzības u.c. publiskās sfēras;

(7) reliģiskām organizācijām vispār netiek sniegts valsts finansiāls atbalsts (arī nodokļu atlaižu formā vai tml.).

Hrestomātisks striktās atdalītības paraugs ir ASV, jo Augstākā tiesa ir izveidojusi konkrētu juridisku doktrīnu, kas iespaido arī pārējo pasauli. Strikta atdalītība izriet no ASV Konstitūcijas Pirmā labojuma “Valsts Baznīcas iedibināšanas aizlieguma klauzula”¹⁰⁸ (*Establishment Clause*), kas liedz reliģijai atbalstu pretēji Eiropas Savienībā izplatītai praksei. 1791. gadā ASV Konstitūcijas Pirmajā labojumā definētā valsts un baznīcas atdalītība ir perfekta un jēdzieniskajā ziņā nepārprotama – valsts ar baznīcu nevar veidot neko kopīgu. ASV atzīta ir tā sauktā LEMONA pārbaude (*the Lemon test* – angļu val.), kas izriet no *Lemon v. Kurtzman* lietas atziņām. Pirmkārt, valsts likumiem jābūt sekulāri tendētiem, respektīvi, mērķim ir jābūt laicīgam, nesaistītam ar reliģiju [*the statute must have a secular legislative purpose*], otrkārt, valsts rīcība (likums, administratīvs lēmums

¹⁰⁵Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 7. sēdes stenogramma, 644. lpp. (31.01.1922.).

¹⁰⁶Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, V sesijas 7. sēdes stenogramma, 645. lpp. (31.01.1922.).

¹⁰⁷ Подопригора Р.А. Государство и религиозные организации (административно-правовые вопросы). Алматы: Издательский дом Аркаим, 2002, с. 104.

¹⁰⁸ Dreisbach Daniel L. *Thomas Jefferson and the Wall of Separation between Church and State*. New York: New York University Press, 2002.

u.tml.) nedrīkst reliģiju nedz ierobežot, nedz atbalstīt [*its principal or primary effect must be one that neither advances nor inhibits religion*], treškārt, valsts nedrīkst sekmēt reliģijas uzplaukumu, nedz arī to mazināt [*the statute must not foster an excessive government entanglement with religion*].¹⁰⁹ Kā norāda Hāvarda universitātes konstitucionālo tiesību profesors Lorens Tribe (*Laurence H. Tribe*),¹¹⁰ ASV Augstākā tiesa savos lēmumos bieži norāda uz nepieciešamību valdībai ievērot neitralitāti attiecībā pret reliģiju. Balstoties uz Augstākās tiesas precedentu analīzi, profesors secina, ka valdības rīcība, kas nav “sekulāra”, ir pretrunā ar ASV Konstitūciju. Sekām, kuras rodas likuma ietekmē, ir jābūt sekulārām. Valsts nedrīkst nevienu diskriminēt ar savu rīcību,¹¹¹ un, tai iejaucoties, valdības interesei ir jābūt nepārprotamai. ASV modelim tuvi ir Austrālijas un Francijas modeļi. Līdzīgi ASV arī Austrālijas konstitūcijas 11. pants nosaka, ka federācijā nedrīkst pieņemt jebkādu likumu, kas iedibinātu kādu reliģiju, bet šāda prakse Francijā ir nostiprinājusies “laicīguma” (*laïcité*) koncepcijā, kas iekļauta arī konstitūcijas 1. pantā. Praksē ir būtiskas atšķirības šais modeļos (piemēram, galvassegu jautājums), taču kopīga ir principiālā nostādne par valsts atbalsta (vienalga – finansiāla, politiska vai tiesiska) liegšanu baznīcai.¹¹² Tai pašā laikā par kopējo Eiropas Savienības praksi var uzskatīt izplatīto valsts finansiālo atbalstu reliģiskajām organizācijām.¹¹³ Jāatzīmē, ka arī striktā modeļa nometnē nav vienotas izpratnes par modeļa galējām robežām. Tā ASV skolās nav problēmas ar sejas lakatu nēsāšanu, Francijā tos aizliedz. ASV kategoriski nefinansē reliģiskas mācību iestādes, Francijā to dara, utt.

59. Mērenā atdalītība var izpausties ļoti atšķirīgi. Latvijā, piemēram, valsts skolās tiek mācīta ticības mācība, bet baznīcām ir tiesības slēgt laulības. Savukārt Vācijā valsts iekasē “baznīcu nodokli” utt. Dažas valstis, piemēram, Ungārija tā arī ieraksta savā konstitūcijā (60. panta trešā daļa), norādot, ka “baznīcas funkcijas ir nodalītas no valsts”. Tomēr svarīgākais, ka arī valstīs, kur pastāv mērenās atdalītības modelis, netiek apšaubīts valsts aizliegums iejaukties reliģisko organizāciju iekšējās lietās un pēdējo aizliegums iejaukties valsts lietās – valsts un baznīcas ir institūcijas ar diviem pilnīgi dažādiem uzdevumiem,¹¹⁴

¹⁰⁹ Antieau C. J. *Adjudicating Constitutional Issues*. Oceana Publications, 1985, p. 322.

¹¹⁰ Tribe L. H. *American constitutional Law*. 2nd ed. New York: The Foundation Press, 1988, p. 1188.

¹¹¹ *Idib.*, p. 1214.

¹¹² ASV gadījumā atšķirībā no Francijas vēl ietilpst arī aizliegums ierobežot reliģiju. Francijā ar Valsts prezidenta atbalstu tiek veidotas Sektu pētīšanas padomes, savukārt ASV ir nostiprinājies neitralitātes koncepts attiecībā uz iejaukšanos reliģisko organizāciju darbībā. ASV Augstākā tiesa *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205 (1972) lietā savulaik ir secinājusi, ka valsts sankcionētās reliģijas brīvības ierobežošanas procesā jābūt pēc iespējas mazāk ierobežojošu faktoru un valsts interesei, iejaucoties baznīcu lietās, ir jābūt nepārprotamai. Citā lietā – *Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602 (1971) izgudro slaveno “Lemona pārbaudi” (*the Lemon test*) jeb jautājumus, kas nosaka, vai konkrētajā gadījumā valsts un baznīcas atdalītība ir pārkāpta: pirmkārt, valsts likumiem jābūt sekulāri tendētiem (mērķim ir jābūt laicīgam, nesaistītam ar reliģiju), otrkārt, valsts rīcība (likums, administratīvs lēmums u.tml.) nedrīkst reliģiju nedz ierobežot, nedz atbalstīt, treškārt, valsts nedrīkst sekmēt reliģijas uzplaukumu, nedz arī to mazināt.

¹¹³ Torfs R. Should the Churches be subsidized? Different models; some Perspectives. Grām.: *Role of Churches in the Renewing Societies (Lectures and documents)*. Ed. by Bruinsma R. International Religious Liberty Association (European Section), 1997, p. 45.

¹¹⁴ Saeimas 1998. gada 20. augusta plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st2008.html.

kas nozīmē, ka baznīcai nav jāpilda valsts funkcijas. Reliģisko organizāciju vienlīdzības atzīšana valsts priekšā, kas ir viens no pamatpostulātiem striktās atdalītības modelī, šeit būtībā tiek interpretēta kā reliģisko organizāciju locekļu (ticīgo) vienlīdzība valsts (likuma) priekšā, kas pieļauj dalījumu divpakāpju jeb pat trīspakāpju līmeņos atkarībā no statusa un funkciju deleģējuma.¹¹⁵ Ja striktās atdalītības gadījumā reliģijas ieskaitīšana privāttiesību sfērā ir aksioma, tad, piemēram, Latvijas gadījumā – starptautiskā līgumā (2. pants), Romas katoļu baznīcai Latvijā tiek atzīta publiskā tiesībsubjektība un pat noteikts, ka katoļu baznīcas institūcijām Latvijas Republikā, kurām saskaņā ar kanoniskajām tiesībām ir publisko tiesību juridiskās personas statuss, ir juridiskās personas statuss arī saskaņā ar Latvijas Republikas likumiem. Mērenās atdalītības esamību konstitūcijās parasti var atpazīt pēc definīcijas “Nav valsts baznīcas” [*Es besteht keine Staatskirche*], kas gan nav Latvijas gadījumā.

¹¹⁵ Atkarībā no valsts atzīšanas veida reliģiskās organizācijas Latvijā var iedalīt divos līmeņos: (1) tradicionālās reliģiskās organizācijas un (2) pārējās. Tradicionālās reliģiskās organizācijas iedalās: Romas katoļu baznīca, jo tās statuss balstās uz starptautisku līgumu, un citas tradicionālās reliģiskās organizācijas, kuras līdz ar speciālu likumu pieņemšanu par tām ir ieguvušas valsts īpašu atzīšanu. Pārējās ir saskaņā ar Reliģisko organizāciju likumu reģistrējušās reliģiskās organizācijas. Reliģiskās organizācijas, kas reģistrējušās kā biedrības vai komercstruktūras vai vispār nav reģistrējušās, nevar tikt uzskatītas par reliģiskām organizācijām, kurām būtu tiesības apelēt pie reliģijas brīvības. (Balodis R. *Tiesiskie principi, kas valda valsts un Baznīcas attiecībās Latvijas Republikā 21. gs. sākumā*. Grām.: Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 740. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 117.-123. lpp.)